

Leder storskaliga landinvesteringar i jordbruk till hållbar utveckling?

-En fallstudie av projektet ProSavana i Moçambique

Kandidatuppsats i geografi med kulturgeografisk inriktning

Institutionen för Ekonomi och samhälle
Avdelningen för Kulturgeografi
VT-2013

Emilia Sand
Martina Andersson

Handledare: Margareta Espling

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Sammanfattning

Storskaliga landinvesteringar är inget nytt fenomen men ökade priser på livsmedel och agrobränslen har lett till ett större intresse för landinvesteringar från en mängd olika aktörer och har drivit upp priserna på land. ProSavanaprojektet i Nacalakorridoren i Nampulaprovinsen, norra Moçambique är en storskalig landinvestering i syfte att upprätta intensivt kommersiellt jordbruk som skall implementeras i år (2013). Projektet finansieras av Brasilien och Japan i samarbete med regeringen i Moçambique. Det finns frågetecken kring hur storskaliga landinvesteringar påverkar de områden de implementeras i och hur de påverkar den hållbara utvecklingen i dessa områden. Möjligheter och problem kan utläsas inom den hållbara utvecklingens sociala, ekonomiska och ekologiska dimensioner. Syftet med uppsatsen är att undersöka vilken påverkan storskaliga landinvesteringar har ekonomiskt, socialt och ekologiskt för lokalbefolkningen i utvecklingsländer där landinvesteringar genomförs och om det är ett hållbart sätt för dessa områden att utvecklas. Uppsatsen är en kvalitativ litteraturstudie och syftet belyses genom en fallstudie av projektet ProSavana i Moçambique. Resultatet visar att det är tvivelaktigt om en hållbar utveckling kommer att kunna nås i området vid en implementering av ProSavana. Lokalbefolkningen har haft en mycket liten del i beslutsprocessen och ekonomiska vinster kommer till största delen tillfalla de utländska företagen. Investeringen kommer sannolikt leda till en välbehövlig utbyggnad av infrastrukturen i regionen även om den negativa påverkan kan ge ett mer märkbart avtryck. Väntade konsekvenser är en tvångsförflyttning av befolkningen, minskad biodiversitet och en minskad livsmedelssäkerhet i området.

Nyckelord: Moçambique, storskaliga landinvesteringar, ProSavana, hållbar utveckling.

Abstract

Large-scale land investments is not a new phenomenon, but increasing prices on food and agrofuels have inflated prices on land and has led to an enhanced interest in land investments from a range of different actors. The ProSavana project in the Nacala corridor in the Nampula province, northern Mozambique is a large-scale land investment with the purpose of establishing intensive commercial agriculture and is planned to be implemented this year (2013). The project is financed by Brazil and Japan in collaboration with the government of Mozambique. It is not quite clear how large-scale land investments affect the areas they are implemented in and how they can affect the possibilities for sustainable development in these areas. Both opportunities and problems can be observed within the social, economic and ecological dimensions of sustainable development. The purpose of this study is to investigate the impacts large-scale land investments may have on the economic, social and ecological aspects of sustainable development for the local population in developing countries, and also if it is a sustainable path to development. This paper is based on a qualitative literature study and the purpose is illustrated by a case-study of the ProSavana project in Mozambique. The results indicate that it is questionable if sustainable development can be reached in the area in the case of an implementation of ProSavana. The local population has had almost no involvement in the decision-making process and the economic profits derived from the project will mostly accrue to the foreign companies involved. The investment is likely to lead to a well-needed expansion of the infrastructure in the region, even though the negative consequences have the capacity to leave a more observable imprint. The expected consequences are displacements of the local population, a decline in biodiversity and decreased food security in the area.

Keywords: Mozambique, large-scale land investments, ProSavana, sustainable development

Förord

Vid diskussioner kring ett kandidatarbete i geografi utifrån begreppet storskaliga landinvesteringar fick vi kännedom om projektet ProSavana i Moçambique och dess diskurs vilket skapade ett intresse kring utvecklingen av projektet och dess framtida påverkan i implementeringsområdet. Tanken kring att undersöka den hållbara utvecklingen i samband med projektet väcktes vid genomläsning av tidigare fallstudier där sociala, ekonomiska och ekologiska effekter av storskaliga landinvesteringar nämndes men dessa kopplades sällan ihop med begreppet hållbar utveckling. Därför ville vi i vår kandidatuppsats undersöka en planerad landinvestering och koppla ihop denna med den hållbara utvecklingens tre pelare för att fånga hela påverkan i ett avgränsat geografiskt område. Med hjälp av denna fallstudie hoppas vi kunna ge en ökad förståelse för hur storskaliga landinvesteringar i allmänhet påverkar investeringsområden i utvecklingsländer.

Vi vill främst tacka vår handledare Margareta Espling för god mycket vägledning. Vi vill även tacka Bodil Jansund för hennes positiva inställning till vårt ämnesval. Vi vill också passa på att tacka våra familjer och vänner för allt stöd under arbetets gång.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	I
Abstract	II
Förord	III
Förkortningar	VI
1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställningar	4
1.4 Disposition	4
2 Teorianknytning	5
2.1 Geografiska begrepp	5
2.2 Hållbar utveckling som begrepp	6
2.3 Hållbar utveckling på landsbygden i utvecklingsländer	7
3 Metod	9
3.1 Metodval	9
3.2 Källkritik	10
4 Tidigare forskning	13
4.1 Landägande och landrättigheter i Afrika	13
4.2 Storskaliga landinvesteringar ur ett globalt perspektiv	14
4.3 Påverkan i investeringsområden	17
4.3.1 Inledning	17
4.3.2 Social och ekonomisk påverkan	17
4.3.3 Ekologisk påverkan	23
5 Moçambique	26
5.1 Landkontext	26
5.2 Landägande i Moçambique	27
5.3 Storskaliga landinvesteringar i Moçambique	28
5.4 Påverkan av landinvesteringar i Moçambique	29
5.4.1 Social och ekonomisk påverkan	29
5.4.2 Ekologisk påverkan	31
6 Fallstudie ProSavana	33
6.1 Inledning	33
6.2 Nacalakorridoren/områdesbeskrivning	35

6.3 Påverkan i Cerrado-regionen.....	36
6.3.1 Social och ekonomisk påverkan	36
6.3.2 Ekologisk påverkan	37
6.4 Förväntad påverkan i Nacalakorridoren.....	37
6.4.1 Social och ekonomisk påverkan	37
6.4.2 Ekologisk påverkan	38
7 Analys	39
7.1 Inledning.....	39
7.2 Social och ekonomisk påverkan	39
7.3 Ekologisk påverkan	41
7.4 Sammanfattning	42
8 Slutsatser	43
Källförteckning.....	44
Muntliga källor	48

Förkortningar

ABC -The Brazilian Cooperation Agency

AFDB -African development bank

BAGC - Beira Agricultural Growth Corridor

DUAT - Direito de Uso e Aproveitamento da Terra (Right to Use and Profit from the Land))

FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations

FGV - Fundação Getulio Vargas (Brasilien)

FIAN International - FoodFirst Information and Action Network

FPIC - The Principle of Free, Prior and Informed Consent

JICA - Japan International Cooperation Agency

MINAG - Mozambique Ministry of Agriculture

NAPE - National Association of Professional Environmentalists

Oxfam - Oxford Committee for Famine Relief

RDI - Regional Development Initiatives

TNI - Transnational Institute

UNAC - Ambiental & União Nacional de Camponeses

UNDP - United Nations Development Programme

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under de senaste 100 åren har stora samhällsförändringar skett i takt med industriell utveckling och globalisering. Ett antal förändringsfaktorer inom olika sektorer har under 2000-talet bidragit till att synen på ägande av och tillgången till land och landanvändning förändrats och omvärderats. Ökande priser på livsmedel och agrobränslen¹ har drivit upp landpriserna och har lett till ett ökat intresse för transnationella landinvesteringar från företag, fonder eller regeringar i industrialiserade länder som väljer att arrendera land inom utvecklingsländer (Borras, Hall, Scoones, White & Wolford 2011, ss. 1-9). En viktig drivkraft bakom storskaliga landinvesteringar är ekonomisk tillväxt i transitionsländer² som har lett till en ökad efterfrågan på livsmedel och energi. Regeringars strävan efter framtida livsmedelssäkerhet ökar också intresset för landinvesteringar. Oljekriser och klimatförändringar har ökat intresset för odlade bränslen och därmed också mängden landinvesteringar (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 9-23).

Land var under kolonialtiden en eftertraktad resurs men betydelsen av kontroll över land minskade i den allmänna debatten efter kolonialtidens slut då man ansåg att kopplingen mellan land och tillväxt var utan betydelse (Hermele 12 mars 2013). På senare tid har återigen kontroll över land utvecklats till en fråga av stor politisk betydelse med konsekvenser för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (FIAN International 2010, ss. 8-10).

Investeringar i jordbruksmark i syfte att införa intensiv storskalig odling av exportgrödor och agrobränslen har under senare år ökat kraftigt. Detta fenomen har lett till utvecklingen av begrepp som *large-scale land acquisition* och *land grabbing*; begrepp som syftar till att illustrera det anspråk på resurser som görs av investerarna. (Borras et al. 2011, ss. 1-9). Vi använder begreppet *storskaliga landinvesteringar* för att beskriva fenomenet.

Två vanliga definitioner av fenomenet är *stora investeringar i mark av utländska aktörer i syfte att producera varor för export* och *markaffärer som bryter mot bönders och ursprungsfolks mänskliga rättigheter*. Olika definitioner används beroende på vilken

---

¹ Vi har här valt bort termen biobränsle till fördel för agrobränsle då detta begrepp bättre beskriver vad fenomenet handlar om: odlade bränslen.

² Transitionsländer är utvecklingsländer som är på väg att lämna en planbaserad ekonomi till förmån för en mer marknadsbaserad ekonomi. Upplever en stor ekonomisk tillväxt. Exempel på transitionsländer är Kina, Indien och Brasilien (Bloom, Schweiger & Van Reenen 2011, ss. 2-3).

ståndpunkt som förespråkas (Hermele 12 mars 2013). De ofta storskaliga landinvesteringar som görs av externa aktörer har potential att påverka investeringsområdet på en mängd olika sätt. Möjligheter inkluderar tillförsel av kapital, teknologi och kunskap från investerare som kan ge tillgång till nya marknader och öka den ekonomiska tillväxten i utvecklingsländer. Hinder för utveckling är lokalsamhällens förlust av resurser, tvångsförflyttningar och hotad livsmedelssäkerhet (för definition, se avsnitt 4.2) för lokalbefolkningen (Cotula, Vermeulen, Leonard, & Keeley 2009, s. 15). Storskaliga landinvesteringar kan påverka lokalbefolkningens försörjningsmöjligheter negativt, speciellt på den afrikanska kontinenten där landägar och besittningsrättigheter i många fall saknar dokumentation om vem som egentligen äger och har rätt att använda marken. Synen på land och landrättigheter kan också se väldigt olika ut i olika delar av Afrika. Det är vanligt att staten är den största landägaren och landområden kan därmed arrenderas ut utan att boende i berörda områden konsulteras (Oxfam 2011, ss. 2-3, 12; Toulmin 2008, ss. 10-12).

Miljön påverkas också på olika sätt av intensiv jordbruksverksamhet. Observerade effekter är föroreningar av lokala vattendrag, minskad biodiversitet och ökad jorderosion (Cotula, Vermeulen, Leonard, & Keeley 2009, s. 15). Jämförelser har gjorts mellan nutidens ökande antal storskaliga landinvesteringar och de landområden som gjordes under kolonialtiden, speciellt eftersom det ofta är samma landområden som utsätts idag som då. Det enda som inte finns med i situationen kring dagens landanspråk är krigsaspekten. Idag behöver företag och länder inte tvinga till sig land med våld, utan använder sig av förhandlingar och ekonomiska medel för att få tillgång till land i utvecklingsländer (Robertson & Pinstруп-Andersen 2010, s. 271).

Det finns fortfarande stora frågetecken kring hur storskaliga landinvesteringar påverkar de områden de implementeras i och hur de påverkar hållbarheten i utvecklingsprocessen. Möjligheter och problem kan ses både inom sociala, ekonomiska och ekologiska frågor. Genom att genomföra en fallstudie av en storskalig landinvestering kan en bättre bild av problematiken kring dessa uppstå och ge större klarhet i hur olika påverkande faktorer samverkar för att skapa de situationer vi idag observerar. Storskaliga landinvesteringar leder ofta till konflikter mellan lokalbefolkning och investerare, konflikter som ofta handlar om tillgång till naturresurser (World Bank 2009, ss. 10-11; Cotula et al. 2009, s. 2; Deininger, Byerlee, Lindsay, Norton, Selod, & Stickler 2010, ss. 16-26). Det är dessa motsättningar som denna uppsats ämnar belysa, vilket präglar valet av fallstudie. I en rapport från 2009 fastslås

det att den hastiga utvecklingen av landinvesteringar i Moçambique behöver vidare forskning och kontinuerliga undersökningar av pågående och framtida projekt och deras effekter på lokala försörjningsmöjligheter, förändringar i markanvändning samt påverkan på biodiversiteten (Nhantumbo & Salomão 2010, s. 44).

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken påverkan storskaliga landinvesteringar har ekonomiskt, socialt och ekologiskt för lokalbefolkningen i utvecklingsländer där landinvesteringar genomförs och om det är ett hållbart sätt för dessa områden att utvecklas med ett speciellt fokus på Moçambique. Syftet belyses genom en fallstudie av projektet ProSavana i Moçambique.

ProSavana är ett storskaligt landinvesteringsprojekt som ännu inte har implementerats till fullo, där regeringen i Moçambique tillsammans med brasilianska och japanska investerare vill införa storskalig intensiv jordbruksverksamhet inriktad på exportgrödor på över 14 miljoner hektar land i Nacalakorridoren, norra Moçambique. Utvecklingen av jordbruket ämnar kopiera den som skedde i Cerrado-regionen i Brasilien under 1970-talet och det är även till viss del samma aktörer som är inblandade (GRAIN 2012). Målen för projektet sägs vara en förstärkt ekonomi och livsmedelssäkerhet i Moçambique och en integrering av landets jordbruksproduktion på världsmarknaden (FGV 2013). Nacalakorridoren är hemregion för ca 3,3 miljoner människor som till stor del ägnar sig åt jordbruk för självhushållning och det är oklart hur lokalbefolkningen kommer att påverkas av ett genomförande av projektet (GRAIN 2012; RDI 2006, ss. 2-3, 10). Mycket kritik har riktats mot projektet, speciellt från jordbruks- och miljöorganisationer i Moçambique som hävdar att det endast kommer leda till negativa effekter för lokalbefolkningen (UNAC 2012).

ProSavana kan ses som ett extra intressant exempel på en storskalig landinvestering då både inhemska aktörer i form av staten i Moçambique och utländska privata företag och statligt bistånd från flera olika världsdelar är involverade. Att närmare undersöka ProSavana trots att det är ett projekt som ännu inte har genomförts är betydelsefullt ur ett geografiskt perspektiv, då projektet ämnar följa en utvecklingsmodell som tagits fram för att passa de förutsättningar som råder i Cerrado-regionen i Brasilien. Brasilien och Moçambique har olika grundläggande förutsättningar och frågor väcks därför kring hur en jordbruksutveckling liknande den i Cerrado-regionen skulle kunna se ut i framtiden i Nacalakorridoren. Genom att koppla de

förutsättningar som finns i Nacalakorridoren med studier av tidigare exempel på effekter av storskaliga landinvesteringar världen över och erfarenheter från Cerrado-regionen hoppas vi kunna ge en bättre bild av storskaliga landinvesteringars roll för hållbar utveckling och samtidigt spegla de motsättningar som finns gällande tillgång till naturresurser.

1.3 Frågeställningar

För att uppfylla syftet med uppsatsen har två preciserade frågeställningar formulerats:

- Hur kommer ProSavana påverka försörjningsmöjligheterna och livsmedelssäkerheten för lokalbefolkningen i Nacalakorridoren sett utifrån de ekonomiska, sociala och ekologiska förutsättningar som skapas?
- Främjar storskaliga landinvesteringar en hållbar utveckling i området sett utifrån ekonomiska, sociala och ekologiska aspekter?

1.4 Disposition

I kapitel två ges en förklaring av nyckelbegrepp inom geografiska fenomen som knyter an till det studerade problemet. Begreppet hållbar utveckling och hur dess teorier kan användas för att uppnå hållbar utveckling på landsbygden i utvecklingsländer tas upp. Kapitel tre beskriver vår metod i uppsatsen som är en kvalitativ litteraturstudie. I kapitel fyra visar vi på tidigare forskning för att ge en överblick av ämnet med fokus på landrättigheter i Afrika, drivkrafterna bakom storskaliga landinvesteringar samt påverkan i investeringsområden. Kapitel fem behandlar Moçambique och innehåller en övergripande beskrivning av landet med fokus på landrättigheter och påverkan av storskaliga landinvesteringar. I kapitel sex beskrivs projektet ProSavana närmare och dess eventuella påverkan i Nacalakorridoren sett utifrån den hållbara utvecklingens tre pelare. I kapitel sju förs en diskussion kring eventuell påverkan i Nacalakorridoren och livsmedelssäkerheten i landet. I kapitel åtta framför vi våra slutsatser.

2 Teorianknytning

2.1 Geografiska begrepp

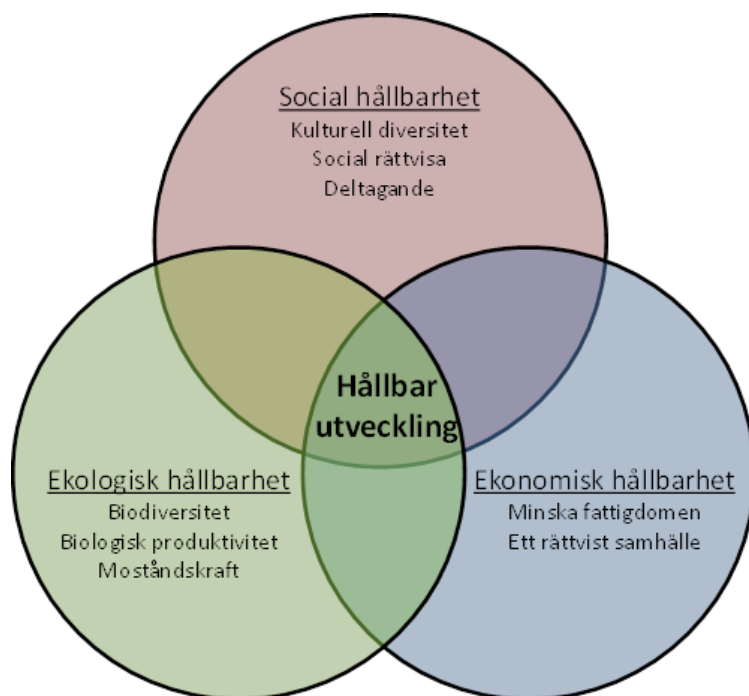
Geografiska fenomen kan studeras utifrån de fem nyckelbegreppen lokalisering, rum, rumslig interaktion, avstånd och tillgänglighet. Tre av dessa begrepp har tydliga kopplingar till uppsatsens problemområde (Knox & Marston 2013, ss. 18-24).

Rumslig interaktion beskriver all rörelse som involverar mänskliga aktiviteter. För att det skall ske en interaktion mellan två platser måste det finnas ett behov hos en plats och en matchande tillgång på en annan plats. En viktig faktor som styr interaktionen mellan platser är att fysiska miljöer och tillgångar samt hur dessa är fördelade varierar stort världen över. Utvecklingsländer har ofta god tillgång på naturresurser men sämre ekonomiska förutsättningar för att använda dessa som ett medel i samhällsutveckling. På global nivå kan industrialiserade länder skaffa sig ekonomiska övertag över utvecklingsländer genom att de är specialiserade och effektiva inom vissa områden vilket leder till att de kan använda sig av storskaliga verksamheter. Lokaliseringen av dessa verksamheter har sedan direkt påverkan på lokala samhällen (Ibid).

Avstånd och tillgänglighet är begrepp som beskriver möjligheterna för personer och samhällen att nyttja särskilda platser och för interaktion mellan platser. Närhet är en grundaspekt för tillgänglighet men även möjligheter för kontakt och interaktion är viktigt för tillgängligheten. Möjligheten att nyttja en plats bestäms bland annat av kostnad och lönsamhet, säkerhetsaspekter och möjligheter till förflyttning. Dessa aspekter samverkar ofta. Eftersom vi hela tiden söker efter att maximera möjligheterna för nyttjande av en plats är många mänskliga aktiviteter influerade av den så kallade närhetsprincipen, vilket innebär att människor försöker maximera kopplingarna mellan platser och placera relaterade aktiviteter så nära varandra som möjligt. Tillgänglighet styrs dels genom tillgång till god infrastruktur och utvecklade kommunikationsnät för tele och internet. I utvecklingsländer är ofta möjligheterna till förflyttning underutvecklade och avstånd har en stor betydelse för befolkningens försörjningsmöjligheter. Vid förändrade möjligheter att nyttja platser kan närhetsprincipen rubbas och kopplingarna mellan platser och försörjningsrelaterade aktiviteter försämrats (Ibid).

2.2 Hållbar utveckling som begrepp

I vår uppsats utgår vi från begreppet hållbar utveckling som i en globaliserad värld blir allt mer vanligt. Begreppet utforskar sambandet mellan ekonomisk utveckling, miljö kvalitet och social rättvisa (Rogers, Jalal & Boyd 2008, s. 42). Grunden till diskussionen om hållbar utveckling lades under slutet av 1960-talet då människor började inse att jordens resurser inte är oändliga och miljöfrågor hamnade på den politiska agendan (Corell & Söderberg 2007, s. 18). Själva begreppet introducerades år 1981 av den amerikanske miljövetaren och författaren Lester Brown och fick sin internationella spridning genom FNs rapport Vår gemensamma framtid (1987) och definierades då som "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" (World Commission on Environment and Development 1987, s. 41). Det finns idag ett flertal tolkningar och definitioner av begreppet. I de flesta identifieras tre separata pelare: den sociala, den ekonomiska och den ekologiska och det är viktigt att dessa tre pelare värderas lika (Rogers, Jalal & Boyd 2008, s. 42). Det vanligaste sättet att synliggöra detta är med tre överlappande cirklar och där de möts finns den hållbara utvecklingen (Figur 1).

Figur 1 Hållbar utveckling och dess tre dimensioner (Elliott 2006, ss. 10-15).

Idag används hållbar utveckling i flera policydokument inom FN, Världsbanken och Världshandelsorganisationen. Det råder dock oenighet om hur hållbar utveckling ska säkras

(Elliott 2006, ss. 10-15). Nyckelfaktorerna som påverkar den hållbara utvecklingen är fattigdom, befolkningsmängd, miljöförstöring, styrning av länder och företag, riktlinjer och marknaden (Ibid, s. 45).

Tre faktorer som styr möjligheterna för en hållbar utveckling är produktion, distribution och konsumtion. Alla former av ekonomiska och sociala aktiviteter kräver en resursbas av råmaterial som till exempel vatten och olja för jordbruksproduktion, industriell produktion och uppbyggnad av bostäder. Ekonomisk utveckling har genom historien varit starkt korrelerat med ett ökat uttag av naturresurser (Ibid). Användningen av resurser är idag så stor att de naturliga systemen inte hinner återskapa resurserna i lika snabb takt som de förbrukas. Distributionen av de resurser som utnyttjas är oerhört ojämn där den rikaste femtedelen av jordens befolkning förbrukar betydligt mycket mer resurser än den fattigaste femtedelen (Rogers, Jalal & Boyd 2008, ss. 65-77). Fattigdomen i världen måste minskas genom att tillgodose människors basbehov: hälsa, utbildning, skydd, arbetstillfällen, kontroll över sina tillgångar men även genom en minskad befolkningsökning. Samtidigt för att minska de sociala och miljömässiga konsekvenserna som kan ske vid samhällsutveckling behövs en utvärdering av riktlinjer och planer samt att projekt måste bedömas utifrån deras eventuella negativa inverkan på miljö och samhälle (Ibid, ss. 50-51).

2.3 Hållbar utveckling på landsbygden i utvecklingsländer

Elliott (1994, s. 75) har identifierat grundförutsättningar för projekt som syftar till att uppnå hållbar utveckling i rurala områden i syd: det skall dels finnas en dialog som svarar till människors behov i området. Naturresurserna skall också säkras genom ett långsiktigt synsätt på användningen av dessa och säkra rättigheterna till dem för människorna i området. Den rurala befolkningens behov och prioriteringar skall värderas högst. Människorna i det berörda området bör även ges möjlighet till självhjälp. Att ha den rurala fattiga befolkningen som utgångspunkt vid forskning har visat sig ha fördelar både för miljö och för social utveckling. Hållbar utveckling på landsbygden står inför många utmaningar men det främsta orosmomentet är att gamla mönster och processer inom företagande och jordbruksutveckling inom dessa områden har varit orättvisa. Trots att det produceras tillräckligt med livsmedel globalt har över 830 miljoner människor i världen inte tillräckligt för att kunna överleva. Andra grundproblem för en hållbar landsbygdsutveckling är ökad fattigdom, försämrad miljö samt förlorad kontroll över resurser som behövs för jordbruksproduktion, framförallt land. Genom att förbättra möjligheterna att försörja sig på landsbygden kan befolkningstrycket på

naturresurser avta och mängden arbetslösa samt hemlösa i urbana områden kommer att minska. Detta genom att färre människor väljer att flytta till urbana områden om det finns goda möjligheter att försörja sig på landsbygden (Elliott 2006, ss. 186-187).

3 Metod

3.1 Metodval

Valet att undersöka ett allmänt fenomen (storskaliga landinvesteringar) med hjälp av en mer specifik fallstudie baseras på möjligheten att pröva teoretisk bakgrundsinformation i förhållande till hur ett fenomen utspelas i praktiken. Användningen av fallstudier inom den kvalitativa samhällsforskningen är ett mycket bra komplement till mer kvantitativa undersökningar gällande utbredningen av ett fenomen (Flyvbjerg 2003, s. 203-204).

Uppsatsen är en kvalitativ litteraturstudie och följer en induktiv forskningsansats. Detta innebär att man observerar och samlar in data kring ett fenomen för att sedan skapa egna teorier och hypoteser utifrån materialet (Halvorsen 1992, s. 15). Kvalitativ textanalys innebär att det väsentliga innehållet tas fram ur en text med hjälp av noggrann genomläsning. Goda anledningar till att använda sig av den kvalitativa analysmetoden vid litteraturstudier är för att få en helhetsbild av undersökningsproblemet och att en intensiv läsning blottlägger det eftersökta innehållet i en text (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2012, ss. 210-211). En kvantitativ innehållsanalys förutsätter däremot att undersökningen baseras på likvärdiga och jämförbara uppgifter och lämpar sig därmed inte för litteraturstudier av den art som här presenteras (Ibid, s. 197).

Studien är baserad på vetenskapliga artiklar, policydokument, tidningsartiklar, böcker och fakta från internationella organisationer som FAO och Världsbanken. En radiointervju och två seminarier inom ämnet har också använts som källor. Vi har under arbetets förlopp kontinuerligt samlat på oss material som har bearbetats samtidigt som skrivandet av uppsatsen har pågått. Den största delen av informationssökningen har skett via internet inom vetenskapliga databaser, framförallt Göteborgs Universitetsbiblioteks katalog och Scencedirect. Vid sökningar har vi använts oss av olika sökord och synonymer för att successivt kunna täcka in så mycket publicerat material som möjligt. De sökord som främst har använts är *large-scale land aquisition, Mozambique, land grabbing, Prosavana, social effects, ecological effects, economic effects, sustainable development*. Då stora mängder material från olika källor har bearbetats har en nyanserad bild av uppsatsämnet vuxit fram, vilket har underlättat formuleringen av slutsatser och ökat trovärdigheten hos resultatet. Då det inte funnits möjlighet att besöka studieområdet har ansträngningar istället lagts på att gå igenom så mycket primära och sekundära källor som möjligt för att upprätta en förståelse för problemet.

Validitet och reliabilitet är viktiga begrepp vid all typ av forskning, även om forskning med kvalitativ ansats sällan använder reliabilitetsbegreppet i samma utsträckning då detta mest beskriver tillförlitligheten vid test och mätningar. Vid kvalitativa forskningsansatser kan validiteten beskrivas som överensstämmelsen mellan forskarens observationer och de teoretiska idéer (slutsatser) som utvecklas. Validitet beskriver även möjligheten till generaliseringar i andra miljöer utifrån resultatet. Validiteten hos en kvalitativ studie handlar med andra ord om att det går att beskriva att insamling och bearbetning av data har skett på ett systematiskt och pålitligt sätt som är relevant för och svarar på arbetets problemformulering (Halvorsen 1992, s. 42).

3.2 Källkritik

Då material från en mångfald olika källor har använts i arbetet behöver man föra en diskussion kring hur källmaterialet påverkat undersökningens resultat. Som hjälpmedel under informationssökningen har de *källkritiska principerna* använts. Dessa förespråkar att oberoende källor skall väljas framför beroende, primärkällor framför sekundärkällor, neutrala framför vinklade och att aktuella källor skall väljas före inaktuella (Esaiasson et al. 2012, s. 289). Alla dessa punkter har inte haft högsta prioritet, men stor hänsyn har tagits till ett sentida utgivningsdatum och att olika ståndpunkter har redovisats i litteraturen. Källkritiska tankar vid genomläsning av materialet och gemensamma diskussioner kring innehållet ökar validiteten hos resultatet (Ibid, s. 314). Mycket av källmaterialet innehåller främst sekundäruppgifter. Vid en kvalitativ undersökning av detta slag är inte detta till någon stor nackdel då redan tolkade uppgifter är lätta att ta till sig vid intensiv textanalys. Vid genomläsning av materialet har diskussioner kring hermeneutik (läran om läsning och tolkning) tagits i beaktande. Stort fokus har legat på tankegångar kring i vilket syfte olika texter har producerats och val av tolkningsperspektiv, det vill säga vilken betydelse texten har för forskare, avsändare och mottagare (Ibid, s. 221). Skiftningar i betydelsen av olika begrepp har också varit centralt för genomläsningen. Det är vanligt att samma term kan beskriva olika begrepp i olika miljöer. Speciellt vanligt är detta när det gäller värdeladdade ord som *rättvisa* och *utveckling* och det är viktigt att granska dessa begrepp noggrant och vara observant på olika tolkningar av samma uttryck (Ibid, s. 224).

Vid valet av källmaterial har vetenskapliga artiklar och publikationer varit den mest använda typen av källa. Vetenskapliga publikationer är föremål för granskningsprocesser kallade peer

reviews, där informationen granskas av andra forskare inom samma område. Detta ökar informationens trovärdighet och gör vetenskapliga publikationer till en god källa för fortsatta litteraturstudier. Även tryckta böcker går igenom en stor revideringsprocess innan utgivning, vilket ger uppgifter hämtade från dessa hög trovärdighet. Då största delen av källmaterialet består av vetenskapligt framställda texter utvecklas en god bas att bygga vidare resonemang på. En del av det material vi har stött på har varit skrivet på portugisiska och har därmed inte kunnat användas. Eventuella feltolkningar av resultatet kan därmed härledas till att användbart källmaterial skrivet på ett för oss främmande språk ej kunnat användas.

Grundfakta har hämtats från Utrikespolitiska institutet, Nationalencyklopedin och officiella dokument gällande Nacalakorridoren. Mycket information har hämtats från organisationer som Världsbanken och FAO. Detta är källor vi anser ha en hög trovärdighet inom ämnet då det är stora internationellt erkända organisationer. Information har även hämtats från GRAIN³, en organisation som kan ses som partisk i frågan. Även Världsbanken hänvisar till GRAIN, vilket ökar trovärdigheten hos hämtade uppgifter. Då olika källor redovisat samma information har detta ansetts öka trovärdigheten hos undersökningen. Vi har också besökt två seminarier där vi lyssnat på diskussioner gällande storskaliga landinvesteringar mellan personer insatta i problemet: Kenneth Hermele, fil dr. i Humanekologi, Matthew Fielding på *Stockholm Environment Institute* och Jesper Karlsson på *Trade och Market Division FAO* i Rom. Vi anser att dessa personers åsikter är relevanta i sammanhanget och de representerar helt olika ståndpunkter, vilket ger upphov till en intressant diskussion.

Eftersom uppsatsämnet är en komplex fråga där olika parter vill propagera för sina åsikter har en del partiska källor tagits med. Partiska källor som endast gynnar en part anses vara dåliga om inte motsatt ståndpunkt också får utrymme (Thurén 2005, ss. 66-67). Speciellt vid undersökningar av kontroversiella frågor bör inga källor förutsättas vara så trovärdiga att man tar dem för fakta utan en kritisk inställning (Ibid). Vi har i uppsatsen försökt ge utrymme för argument från båda sidor i debatten kring storskaliga landinvesteringar. På ena sidan finns information från företag inblandade i ProSavana och på den andra uttalanden från bondeorganisationer och andra kritiker. Detta ger en bild av de stora meningsskiljaktigheter som råder inom ämnet. Olika åsikter har redovisats i källmaterialet i form av intervjuer, tidningsartiklar och andra former av publikationer. Problematiskt när två olika ståndpunkter

---

³ GRAIN är en liten internationell icke vinstdrivande organisation som arbetar för att stödja små bönder och sociala rörelser i deras kamp för biodiversitetsbevarande odling kontrollerad av lokalsamhällen (GRAIN 2013).

skall framföras är att det sällan finns likvärdig information från båda läger (Ibid). Så är fallet även vid denna undersökning, då vi inom det vetenskapliga fältet har noterat många motståndare och få förespråkare för storskaliga landinvesteringar i allmänhet. Så gott som all positivt inställd information som finns att tillgå om själva ProSavana är utgiven av parter direkt inblandade i projektet. Detta gör givetvis avtryck på resultatet men speglar samtidigt tydligt den generella attityden i samband med storskaliga landinvesteringar.

4 Tidigare forskning

4.1 Landägande och landrättigheter i Afrika

Den största andelen land i Afrika söder om Sahara saknar formell dokumentation om vem som äger landområdet, och vem som har rätt att använda det. Rättigheterna för landanvändning kan se väldigt olika ut på olika delar av den afrikanska kontinenten (Toulmin 2008, s. 10). Det saknas ofta en tydlig separation mellan äganderättigheter, besittningsrätter och andra föreskrifter för landanvändning (Kombe & Kreibich 2000, s. 239). Landägande delas upp i äganderätt och besittningsrätt även om skillnaden ibland kan vara svår att urskilja. Besittningsrättigheter till land kan härledas till de första bosättarna i ett område och deras efterföljande släktingar eller till kolonialtiden då utländska makter erövrade afrikanska landområden. Om människor under lång tid varit bosatta på en viss plats utan att ha tillhört "de första bosättarna" kan även detta ses som en typ av landrättighet, så länge det inte konkurrerar med andra intressen. Samma landområde kan ofta vara utsatt för anspråk baserat på flera olika av dessa grunder samtidigt, vilket gör situationen än mer problematisk. Besittningsrättigheter kan erhållas genom korttida överenskommelser, medan mer formella register ger en permanent form av ockupationsrätt. I afrikanska länder är det dock vanligt att staten äger så gott som allt land, och spelar därför alltid en grundläggande roll vid hanteringen av landanspråk (Toulmin 2008, ss. 11-13). Synen på landrättigheter och landägande i Afrika och i industrialiserade länder skiljer sig främst på två punkter. Besittningsrättigheterna i Afrika är ofta informellt erkända och åtföljda, men saknar i många fall formell rättsstatus och upprätthållandet av landrättigheterna tar ofta plats informellt genom lokala organ som dock är legitima i lokalbefolkningens ögon. Individens rättighet till land är också ofta av sekundär art och beroende av en större grupps rättigheter, något som inte är lika vanligt i exempelvis Europa eller Nordamerika (Atwood 1990, s. 662).

Debatten kring landreformer i Afrika baseras på två synsätt gällande hur landägande bör se ut. Den individualistiska skolan förespråkar att egendom och mark skall ägas individuellt och kunna säljas vidare. Förespråkare för detta synsätt menar att individuella landrättigheter kan användas för att ge fattiga människor tillgång till krediter hos banker, och därmed en möjlighet att undslippa fattigdomen. Detta genom att äganderätt till land kan ge befolkningen möjligheter att ta banklån i syfte att göra investeringar i egen verksamhet som kan bli en betydande inkomstkälla. Den kommunitaristiska skolan hävdar istället att landreformer bör återgå till traditionella former av landägande med gemensamma landrättigheter baserade på

olika typer av sociala nätverk. Ett gemensamt landägande främjar jämställdhet och leder till ökad kunskap om landanvändning inom den berörda gruppen (Obeng-Odoom 2012, ss. 162-163). Under och efter kolonialperioden implementerades ett antal landreformer enligt den individualistiska modellen på stora delar av den afrikanska kontinenten som mestadels involverade privatisering och formalisering av landägande. Många av dessa reformer ses ofta som misslyckade och har lett till oväntade effekter som minskad jämlikhet och olika gällande juridiska system inom samma geografiska område. Detta innebär att formella lagar från kolonialtiden kan existera jämsides med mer traditionella inrikes lagsystem. I praktiken kan detta innebära att individer kan föra fram sina frågor till det lagsystem som bäst tjänar deras syften. Korruption har på vissa platser lett till att eliten har manipulerat processen kring landreformer till sin egen fördel (Benjaminsen, Holden, Lund & Sjaastad 2008, s. 28). Trots landreformerna är kommunitaristisk landanvändning fortfarande den vanligaste typen av landanvändning på den afrikanska kontinenten (Obeng-Odoom 2012, s. 162).

Anspråken på land ökar ständigt genom storskaliga landinvesteringar och bönder känner sig ofta pressade att ordna mer formella besittningsrätter och få kontrakt på pränt. Utan skrivna dokument kan det vara svårt för individen att hävda sin rätt till ett visst landområde. Rätten till land baseras på flera strukturer på olika nivåer och kan styras av samhällsråd, fäderneärvda hierarkier, statsråd och landbyråer. Dessa aktörer utövar olika typer av makt och kan använda sig av fysiska metoder, lagdomar, moralisk auktoritet och religiösa värderingar för att styra distributionen av land, speciellt vid situationer där det finns en pågående konflikt om landområden (Toulmin 2008, s. 12). Vid upphandlingen inför landinvesteringar hävdar ofta företag och regeringar att marken som efterfrågas är oanvänd. Världsbanken definierar oanvänt land som ej skogsbetäckt eller ej odlad mark där invånarantalet inte överstiger 25 personer/km². Denna definition tar dock inte hänsyn till skiftesbruk eller mark som ligger i träda men ändå används. Det är en väldigt liten del av det land som ingår i Världsbankens definition som är fri från anspråk av olika grupper (Deininger et al. 2010, s. 78). Oanvänt land är en definition regeringar ofta tilldelar landområden, inte för att det är obebott utan för att det används till syften som av regeringen inte anses vara ekonomiskt produktiva (Cotula et al. 2009, s. 62).

4.2 Storskaliga landinvesteringar ur ett globalt perspektiv

Att göra en uppskattning av den totala globala landinvesteringsarealen är problematiskt då tillgänglig data ofta bara är baserad på forskning och inventeringar genomförda av regeringar

inom enskilda länder. Data som finns gör inte nödvändigtvis en fullständig redogörelse för allt utarrenderat land. Tillgänglig data baseras också på rapporter från media, som ofta tenderar att överskatta storleken på investeringsarealer (Holden & Pagel 2013, s 1). En uppskattning baserad på data från Land Matrix⁴ visar att den transnationella landinvesteringsarealen 2013 uppgick till cirka 26 miljoner hektar världen över. Världsbanken rapporterar en uppskattning på nästan 57 miljoner hektar, varav cirka hälften involverar länder i Afrika söder om Sahara. GRAIN (2013) gör en uppskattning på cirka 35 miljoner hektar. Detta ger ett ungefärligt spann på 25-60 miljoner hektar land globalt och visar på svårigheten att fastställa en exakt siffra (Holden & Pagel 2013, s. 34). Världsbanken har gjort en uppskattning om att sex miljoner hektar land kommer att tas i bruk för storskaliga investeringar varje år fram till år 2030, varav två tredjedelar kommer att vara i Latinamerika och Afrika söder om Sahara (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, s. 3). Ett flertal olika typer av aktörer ligger bakom dagens ökning av antalet storskaliga landinvesteringar. Privata företag representerar den största delen med inblandning i 74 procent av alla landaffärer. Stater eller statliga bolag står för 18 procent. Även pensionsfonder, bistånds/utvecklingsfonder, regionala utvecklingsbanker och olika nationella och globala institutioner ägnar sig åt landinvesteringar (Hermele 12 mars 2013).

Många olika faktorer räknas som betydelsefulla för den ökade trenden i mängden storskaliga landinvesteringar. Matondi, Havnevik & Beyene (2011) har fastslagit fyra huvudfaktorer som ligger bakom ökningen:

-Den enorma ekonomiska tillväxten i transitionsländer har lett till en ökad efterfrågan på energi och livsmedel. Medborgare i dessa länder strävar efter att utveckla en högre levnadsstandard och väljer därför att investera i länder med lägre ekonomisk tillväxt och stora landtillgångar (exempelvis på den afrikanska kontinenten) för att starta upp produktion av livsmedel och agrobränslen. Det är också vanligt att redan fullt industrialiserade länder ägnar sig åt landinvesteringar för att klara den ökande konkurrensen från transitionsländerna. Den ökande köttkonsumtionen i länder som blir allt rikare kommer att öka efterfrågan på land där storskalig odling av sojabönor till djurfoder kan bedrivas (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 9-10).

-Livsmedelssäkerhet (food security) har blivit en allt viktigare fråga efter den globala priskrisen på livsmedel 2007-2008. Livsmedelssäkerhet definieras av FAO (2001, s. 49) som

---

⁴ En online-baserad databas över landaffärer

en situation där alla människor hela tiden har fysisk, social och ekonomisk tillgång till tillräckligt med livsmedel som är säkert och näringsrikt och uppfyller deras behov för ett aktivt och hälsosamt liv. Efterfrågan på agrobränslen har påverkat produktionen av livsmedelsgrödor genom att åkerarealer som tidigare använts för att producera livsmedel nu används för att producera grödor till agrobränslen vilket har lett till ökade livsmedelspriser världen över. De globala marknadspriserna på majs och vete fördubblades mellan år 2003 och 2008 och priserna på socker nådde den högsta prisnivån på 30 år i november 2010. Regeringar i länder med hög befolkningstillväxt och som är beroende av livsmedelsimport vågar inte längre lita på att det globala handelssystemet kommer att fungera lika bra i framtiden utan försöker stärka sin framtida livsmedelssäkerhet med hjälp av multi-statliga överenskommelser och olika typer av landinvesteringar i utvecklingsländer i samarbete med statliga och privata företag och fonder (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 21-23). Livsmedel är inte som andra handelsvaror, då det är direkt nödvändigt för människors överlevnad. Brist på livsmedel kan leda till direkta effekter i form av allvarlig politisk instabilitet, något politiska styren vill undvika. Med den ökade omvandlingen av jordbruksmark till odling av agrobränslen och de ökande priserna på livsmedel har livsmedelssäkerhet växt till ett globalt problem som måste lösas (Ibid). Andra orsaker till den globala prisökningen på livsmedel är extrema väderhändelser med dåliga skördar som följd, värdeminskningen av den amerikanska dollarn, ökade kostnader för jordbruksproduktion och marknadsskyddande lagar som används av vissa exporterande och importerande länder (Trostle 2008, s. 28).

-Oljekrisen har lett till ett ökat intresse att minska beroendet av fossila bränslen och istället övergå till agrobränslen. Afrika går just nu igenom en förnyad oljekris i takt med ökade världsmarknadspriser på fossila bränslen. När tillgången till fossil energi i framtiden kommer att minska kommer intresset för odlade bränslen att öka. Odling av dessa kräver stora landarealer, vilket kommer att leda till ökade investeringar i land.

-Klimatförändringar, och debatten kring detta leder till ett ökat intresse för agrobränslen och därigenom landinvesteringar för odling av dessa (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 11-12).

Trots att landpriserna på den afrikanska kontinenten stiger är de fortfarande förhållandevis låga och attraherar därför många utländska investerare, dels för att investeringsländerna skall kunna trygga sin egen framtida livsmedelssäkerhet men även för ren ekonomisk spekulation (Andersson, Contreras & Strand 2012). Bristfälliga land och miljölagar tenderar leda till att

skyddet av lokalbefolkningens intressen och rättigheter kan åsidosättas av investeraren (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, s. 189). Företag med bas i industrialiserade länder tenderar att följa lämpliga etiska värderingar vid verksamheter i hemländerna för att upprätthålla sin trovärdighet. I afrikanska länder anses detta inte vara nödvändigt, vilket leder till att lokalbefolkningen i investeringsområdena blir lidande för bristande moraliska ställningstaganden från företagets sida (Ibid, s. 6).

4.3 Påverkan i investeringsområden

4.3.1 Inledning

Vi har valt att dela upp den påverkan som sker i investeringsområden efter den hållbara utvecklingens tre pelare: social, ekonomisk och ekologisk påverkan. Påverkan av ekonomisk och social art kan ofta vara svåra att åtskilja då de samverkar med varandra i väldigt stor utsträckning. Därför delas den tidigare forskningen om påverkan i investeringsområden upp i social/ekonomisk påverkan och ekologisk påverkan, med ett starkt fokus på hur lokalbefolkningen påverkas av storskaliga landinvesteringar.

4.3.2 Social och ekonomisk påverkan

Magnituden av de sociala effekter som kan tänkas uppstå till följd av en kommersialisering av jordbruket i afrikanska länder beror starkt på hur makroekonomiska faktorer som inflation, tillväxt (BNP) och arbetslöshet ser ut, hur landrättighetssystemet i området är utformat, samt skillnaden mellan export och importpriser. Andra faktorer är mängden finansiering och utrustning som når småbönder och kapaciteten och viljan hos regeringar att återinvestera ekonomiska vinster i sjukvård och utbildning (World Bank 2009, s. 8). Landinvesteringar av utländska företag kan ses som än mer problematiska än inhemska när det gäller mänskliga rättigheter. Detta då det kan uppstå svårigheter för staten i fråga att utföra sina förpliktelser om att skydda befolkningen när utländska aktörer är inblandade. Utländska investerare saknar också en kulturell relation till påverkade lokalsamhällen vilket leder till en avsaknad av incitament för att skydda dessa (FIAN International 2010, s. 8).

Storskaliga landinvesteringar sker ofta i jordbruksmark på landsbygden där lokalbefolkningen redan ägnar sig åt småskalig livsmedelsproduktion, något som medför problem vid implementeringen av storskaliga projekt (Cotula et al. 2009, s. 15). FAO skriver i sin rapport *Trends and impacts of foreign investment in developing country agriculture* (2013) att målet

vid landinvesteringar i syfte att upprätta jordbruk är att skapa win-win situationer både för investerande företag och befolkningen i det aktuella landet. Detta genom att kombinera styrkorna hos investeraren (kapital, teknologi och kunskap inom marknadsföring) med styrkorna hos lokalbefolkningen (arbetskraft, land och lokalkännedom) (FAO 2013, ss. 323-331). Afrikanska regeringar som blir kontaktade av företag är ofta väldigt positiva till investeringarna då de ser utländskt kapital som en möjlighet till förbättrad infrastruktur, ökad industrialisering och bättre exportmöjligheter (GRAIN 2008, s. 6). Debatten om win-win situationer har till syfte att legitimera investeringarna och fokuserar på de positiva effekter som följer och tenderar därför att förbise de risker och negativa konsekvenser som förknippas med storskaliga landinvesteringar i utvecklingsländer (Shepard & Anuradha 2009, s. 10). Det kapital som investeras i utvecklingsländer har kapacitet att bidra till fler arbetstillfällen, ökad ekonomisk utveckling och tillgång till nya marknader. Dock är det alltid investerarnas egna motiv som ges prioritet och skepsis råder kring om det är möjligt att skapa en hållbar situation där fattiga lokalsamhällen inte kommer till korta på grund av utländska intressen (Aabø & Kring 2012, s. 10).

Exempel på hur storskaliga landinvesteringar påverkat investeringsregioner kan ses långt tillbaka i historien. På 1920-talet etablerade företaget del Monte en ananasplantage på arrenderad mark i Bukidnon, Filippinerna. Castle & Cook upprättade ananasodlingar i södra Cotabato provinsen på 1960-talet. Dessa företag och två till som liknar dessa är fortfarande verksamma i Filippinerna med en gemensam export motsvarande 291 miljoner dollar år 2000. Dessa företag har haft en stor inverkan på den socio-ekonomiska strukturen i området där befolkningen har blivit uppdelad i de som äger produktionen och småbönder som inte haft något annat val än att arrendera ut sitt land till utländska företag för att sedan anställas som arbetskraft åt företagen på sitt eget land (Shepard & Anuradha 2009, s. 12).

Det finns få studier som inkluderar data på förändrad produktivitet i samband med landinvesteringar, men i Burkina Faso har data tagits fram på skillnaden mellan lokala familj jordbruk och större jordbruksanläggningar. De flesta jordbruksanläggningar på arrenderad mark i Burkina Faso är mellan 20 och 100 hektar stora och klassas som storskaliga investeringar. Data visar att hos de jordbruksinvesteringar som bestod av ett mekaniserat jordbruk med monokulturer var den registrerade avkastningen varje år hälften så stor som den hos små lokala familj jordbruk trots att kostnaderna för att driva storskaligt jordbruk är betydligt högre. Jordbruksanläggningar med ett mer diversifierat jordbruk hade en avkastning

som låg betydligt närmare familjejordbrukens men de producerade fortfarande mindre. Även ifall storskaliga landinvesteringar hade större avkastning per hektar visade sig små jordbruk vara väldigt kostnadseffektiva sett till en helhet där kapital och arbetskraft räknades in. Lägre avkastning behöver inte betyda lägre effektivitet ifall kostnaderna för att driva jordbruket är lägre (Richards 2013, s. 28).

I en rapport från 2012 från Land Matrix, där 117 olika landinvesteringsaffärer har granskats har stora förbättringar inom infrastruktur rapporterats i 90 av fallen. Inom infrastruktur inkluderas i detta fall även sjukvård och skolor (Anseeuw, Boche, Breu, Giger, Lay, Messerli & Nolte 2012, s. 45). Erfarenheter från storskaliga landinvesteringar i jordbruk i nordöstra Thailand under 1960-talet visar på positiva effekter som ökad skolgång och förbättrad tillgång till elektricitet och vattenledningar (World Bank 2009, s. 141). Land Matrix har undersökt 89 fall av landinvesteringsaffärer för att se hur många nya arbetstillfällen som har skapats genom dessa affärer. Majoriteten av dessa har skapat minst 1 000 nya jobb och 25 st. av alla 89 har lett till skapandet av över 5 000 nya jobb. Det är svårt att urskilja effekten på det totala antalet anställningar då det är osäkert vilka arbeten som bara har ersatt existerande tjänster och vilka som lett till helt nya arbetstillfällen (Anseeuw et al. 2012, s. 44). Enligt Världsbanken finns det bevis från bland annat Chile och Thailand att en kommersialisering av jordbruket kan resultera i en mängd nya anställningstillfällen i flera olika delar av produktionskedjan. Detta förutsatt att det finns lämpliga regler och riktlinjer som styr utvecklingsprocessen inom jordbruket (World Bank 2009, s. 20).

De investeringsprojekt som har haft negativa effekter på den sociala hållbarheten har flera kännetecken. Det finns ofta en intressekonflikt i området mellan investerare, regeringen och lokalbefolkningen samtidigt som maktförhållandena mellan dessa är orättvisa (Aabø & Kring 2012, ss. 13-14). Vaga löften från företagen angående fördelar som anställning vid upprättade av jordbruksverksamhet samt obefintlig ersättning till invånarna för förlust av land och försörjningsmöjligheter har legat till grund för uppkomsten av många konflikter kring storskaliga landinvesteringar (Ibid). Berörd lokalbefolkning tillhör ofta inte en homogen grupp med samma intressen och typer av landanvändning varför redan existerande meningsskiljaktigheter mellan till exempel pastoralister och jordbrukare kan förvärras av närvaron av utländska kommersiella intressen (Vermeulen & Cotula 2010, s. 899).

En rapport från *The rights and resources initiative* baserad på 18 olika fallstudier genomförda i Central- och Västafrika visar på en rad effekter som har uppstått till följd av storskaliga landinvesteringar i dessa områden. Resultatet visar att i minst 17 av dessa fanns det problem relaterade till landhantering. Politiskt tvång, förfalskningar av rättsdokument, våldsamma protester och låg öppenhet i beslutsprocesser var faktorer som ensamma eller tillsammans fanns med i högre eller lägre grad i alla fallstudierna (Richards 2013, s. 19).

Konsultationsprocessen med lokalbefolkningen har i flera fall varit undermålig. I många fall är det bara lokala överhuvuden som har konsulterats, utan någon involvering av resten av lokalsamhället. Kvinnor lämnades också helt utanför konsultationsprocessen (Ibid, s. 7).

Kompensationen har ofta varit minimal för de människor som har tvångsförflyttats. Utlovade arbetstillfällen i de nya jordbruksanläggningarna har inte motsvarat utlovat antal och erbjudna arbeten bara har varit säsongsbaserade och dåligt betalda. Företag har vid etablering utlovat långtgående vinster så som utvecklad infrastruktur och tillgång till nya typer av sociala tjänster; löften som ofta inte uppfyllts. I vissa områden där överenskommelsen gällt odling av agrobränslen eller oljepalmer har företagen istället övergått till att odla livsmedelsgrödor som sedan kunde konkurrera ut småbönders grödor på den lokala marknaden på grund av lägre prissättning (Ibid, ss. 10-11). År 2008 började Pakistan arrendera ut ca 450 000 hektar land till utländska företag. I samband med detta har man ändrat lagar för att underlätta för och skydda utländska investeringar på pakistansk mark. Pakistan är ett tätbefolkat land, och även här har landinvesteringarna resulterat i massförflyttningar av befolkningen och enorma protester och våldsamheter (Shepard & Anuradha 2009, s. 8).

Resultat från fallstudier i olika världsdelar visar att även om ett hushålls totala inkomst ökar genom en kommersialisering av jordbruksverksamheten, så blir distributionen av inkomster inom hushållet ofta mer orättvis. Den ekonomiska välfärden för kvinnor och personer i beroendeställning minskar ofta när jordbruket ställs om i syfte att producera exportgrödor. Relationen mellan kommersialisering och uppdelning av inkomster inom hushållet är komplex och varierar stort beroende på den socio-ekonomiska miljön i allmänhet (World Bank 2009, s. 10).

Storskaliga landinvesteringar har stor påverkan på andra sociala värden. Speciella platser och landområden kan ha stor spirituellt och kulturell betydelse eller rymma oersättliga forminnen. Lugo Forest på Bugala Island, Uganda har haft en stark roll i lokalbefolkningens gamla traditioner och rymt ett flertal gravfält och heliga platser. Vid införandet av storskalig odling

av oljepalmer i samband med Kalangala Oil Palm Project, uppstartat 1998, förstördes mycket av skogen, vilket hindrade lokalbefolkningen från att utöva och föra vidare sina gamla traditioner. Endast en mycket liten del av skogen kvarstår idag (NAPE & Friends of the Earth Uganda. 2012, s. 13). *The Rights and Resources Initiative* rapporterar att vanliga förekomster vid storskaliga landinvesteringar på den afrikanska kontinenten är att lokalbefolkningens heliga platser har förstörts eller utsatts för vanvård (Richards 2013, s. 7). De djupare spirituella och sociala värden som tillräknas land går inte att omräkna i rent ekonomiska termer. Detta försvårar möjligheten att fullt ut kunna kompensera de människor vars kulturarv påverkats av landinvesteringar (Vermeulen & Cotula 2010, s. 900).

Även lokalbefolkningens hälsa sätts på spel vid landinvesteringar i jordbrukssyfte. Arbete inom storskalig jordbruks- och skogsproduktion kan innebära hälsorisker för de anställda om inte lämpliga skyddsåtgärder genomförs. Regelverken i utvecklingsländer gällande hälsoskydd är ofta undermåliga och lätta att kringgå för utländska företag som anställer lokalbefolkningen i sin produktion (Farah 1994, s. 16). Vid det tidigare nämnda Kalangala Oil Palm Project tillhandahölls inte lämpliga skyddskläder för arbetarna vid hantering av kemikalier, något som resulterade i hudproblem, andningssvårigheter och huvudvärk hos de anställda (NAPE & Friends of the Earth Uganda. 2012, s. 13).

I vissa fall kan införda verksamheter på arrenderad mark direkt strida mot lagen. Inom de undersökta fallstudierna från *The Rights and Resources Initiative* finns exempel från flera områden där skog har börjat avverkas innan formella tillstånd getts. I Liberia har privata användarrättigheter till land getts direkt till företag, vilket har brutit mot den statliga lagen för lokalsamhällen i landet (Richards 2013, s. 19).

Livsmedelssäkerhet

Jesper Karlsson, på Trade and markets division, FAO, menar att investeringar i jordbruk är ett av de mest effektiva sätten att minska fattigdom och hunger och att stora ökningar i avkastningen inom jordbrukssektorn i utvecklingsländer behövs för att uppnå livsmedelssäkerhet för lokalbefolkningen (Karlsson 13 mars 2013). Argumentet att storskaliga landinvesteringar inom jordbrukssektorn skall leda till ökad avkastning och därmed säkrad tillgång till livsmedel både i värdlandet och investeringslandet är mycket vanligt och används ofta för att uppmuntra till fler investeringar (FAO 2013, s. 81). Ett skifte från odling av grödor för självhushållning till exportgrödor kan ha stor påverkan på

livsmedelssäkerheten då hushållen blir beroende av marknadspriset på livsmedel och därmed mer sårbara för förändringar inom den globala marknaden (De Schutter 2011, s. 262). Alla människors erkända rättighet till tillräckligt med livsmedel kräver att alternativa försörjningsmetoder eller ekonomisk kompensation för bönder skall tillhandahållas vid tvångsförflyttningar så att livsmedelssäkerheten aldrig hotas. Detta är inte något som är lagstadgat utan standarder för konsultation av och kompensation till lokalbefolkningen i berörda områden bygger på The Principle of Free, Prior and Informed Consent (FPIC) (Vermeulen & Cotula 2010, s. 900). Detta är principer utvecklade av FN som kan implementeras på olika samhällsnivåer både inom företag och av regeringar med syfte att ge lokalbefolkningar en chans att påverka beslutsprocessen kring olika typer av projekt som kan tänkas påverka deras livsuppehälle. Dock är dessa principer inte tillräckliga och efterföljs inte alltid (Tamarang 2005, s. 3-5). När det gäller sambandet mellan livsmedelssäkerhet och investeringar i storskaligt jordbruk för odling av exportgrödor är det viktigt att bönderna har en säkrad tillgång till livsmedel på andra sätt innan övergång till odling av exportgrödor sker för att undvika undernäring och andra negativa effekter relaterade till en minskad livsmedelssäkerhet (World Bank 2009, s. 160). Det största hotet mot livsmedelssäkerheten vid införandet av ett intensifierat jordbruk är inte skiftet av odlingsgrödor i sig utan beror till största delen på eventuella tvångsförflyttningar där möjligheten att odla över huvud taget hämmas (Ambiental & UNAC 2011, s. 39).

Storskaliga landinvesteringars potential att bidra till en ökad livsmedelssäkerhet beror till viss del på det socio-ekonomiska sammanhanget. I Zambia har i början av 2000-talet två nationella företag specialiserade på odling av socker, vete, majs, soja och jatropha arrenderat land för jordbruksproduktion vilket har haft en positiv inverkan på livsmedelssäkerheten i området (FAO 2013, s. 323). Ansvariga för båda projekten har använt sig av lokalbefolkningen som anställda inom produktionen vilket lett till att låginkomstgrupper har fått inkomster som sedan kunnat användas för att köpa livsmedel (Ibid, s. 345). Viktigt när man pratar om livsmedelssäkerhet är *tillgänglighet* och *åtkomst* till livsmedel. De båda projekten i Zambia är exempel på hur åtkomsten till tillgängliga livsmedel kan öka i samband med landinvesteringar, något som därmed får en positiv effekt på den totala livsmedelssäkerheten (Ibid).

I Kambodja har landinvesteringar av utländska företag under 2000-talet lett till massiva tvångsförflyttningar som inneburit att cirka en halv miljon människor år 2008 saknade

tillräckligt med livsmedel. Detta kan relateras till rådande landkonflikter som pågått under lång tid i landet (Shepard & Anuradha 2009, ss. 13-14). Ökad livsmedelssäkerhet i utvecklingsländer är starkt länkad till implementering av landreformer, då en säker tillgång till land för fattiga är en förutsättning för en tillräcklig tillgång till livsmedel. Kommersiella landaffärer med utländska företag står ofta i direkt konflikt med de landreformer som genomförts eller börjat genomföras i många utvecklingsländer, något som sätter ökad press på systemen kring landäggande, besittningsrättigheter och livsmedelssäkerhet (Ibid).

4.3.3 Ekologisk påverkan

I utvecklingsländer praktiseras i nuläget till största delen ett lågintensivt jordbruk med lite maskiner, bekämpnings- och gödningsmedel vilket ofta tar stora landarealer i anspråk även om dessa brukas på ett lågintensivt vis (World Bank 2009, ss. 190-191). Ett mer intensivt jordbruk kan minska påverkan på miljön genom att andelen land som omvandlas till jordbruksmark minskas (Ibid). Genom att höja produktiviteten hindras jordbruket från att expandera ytmässigt och på så sätt kan närliggande områden skyddas från eventuella skador som kan orsakas av ohållbara jordbruksmetoder (Ibid, s. 163).

En omställning av naturliga ekosystem i savannområden till kommersiellt jordbruk är inte möjligt utan att omvandla skog och betesmark till permanent odlingsmark (Ibid, s. 190). Införande av intensiv jordbruksproduktion kan leda till föroreningar av sjöar, floder och andra viktiga vattenkällor (Ibid, ss. 190-191). Fler negativa konsekvenser är inverkan på tillgången till naturresurser för lokalbefolkningen som land, vatten och skog (FAO 2013, ss. 323-331). Intensivt jordbruk kan vara dåligt anpassat till lokala förhållanden, vilket kan leda till en långsiktig försämring av landkvalitén och allvarliga och långsiktiga miljökonsekvenser som minskar värdet på landområdet och dess potentiella produktionsmöjligheter kan uppstå. I det långa loppet kan dock intensivt och modernt jordbruk vara positivt i den meningen att det bidrar till ökade skördar (Aabø & Kring 2012, ss. 36-37).

Ett intensivt storskaligt jordbruk inkluderar ofta en omvandling från små diversifierade jordbruk till stora monokulturer ofta bestående av genmodifierade grödor. Användningen av dessa i kommersiellt jordbruk leder till minskad biologisk mångfald och kan ha påverkan på andra organismer och grödor i odlingsområdet (GRAIN 2008, s. 10; Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 33-34; Naturvårdsverket 2006, s. 15). Monokulturell odling löper större risk

att bli angripna av sjukdomar som kan spridas mycket snabbare och över ett större område än vid mer diversifierad odling (Richards 2013, s. 28).

Exempel på hur storskaliga landinvesteringar påverkar miljön kan ses i Bugalaområdet i Uganda vilket varit känt för sin rika biodiversitet och tidigare var ett utflyktsmål för turister som ville se apor och fåglar. Skogen skövlades till förmån för oljepalmsplantager vilket ledde till att aporna var tvungna att leta efter alternativ föda och åt därmed av oljepalmerna. Myndigheterna klassade aporna som ohyra och de dödades. Förlusten av habitat påverkade även fler djurarter som ormar och antiloper. Introduktionen av oljepalmsplanteringar ledde också till att vattentillgångarna i området kontaminerades vid användningen av bekämpningsmedel och icke organiska gödningsmedel på plantagen. Grundvattennivån sänktes vilket ledde till en osäker tillgång på vatten och ökade konflikter kring vattentillgångar (NAPE & Friends of the Earth Uganda 2012, s. 14). Då överenskommelserna vid landinvesteringar ofta ger tillgång till obegränsat vattenuttag ur floder för bevattning har detta på flera platser lett till vattenbrist hos samhällen nedströms jordbruksanläggningarna. Våtmarker har dikats ut och avskogning har lett till omfattande jorderosion på vissa platser (Richards 2013, s.7).

Intensiv odling i tropiska områden kan vara problematisk då många tropiska jordar är olämpliga för intensivt jordbruk eller saknar tillräckliga vattentillgångar. Även om konstbevattning kan användas leder detta ofta till andra problem som försumpning, försaltning och erosion. Det finns flera exempel på hur storskaliga investeringar i jordbruk i Afrika (både under och efter kolonialtiden) har urlakat jordarna och förstört dem för framtida odlingsbruk (Matondi, Havnevik & Beyene 2011, ss. 33-34). Vid implementeringen av en risodling i Senegal blev det ett ökat tryck på de mest fertila jordarna i området, något som ledde till en urlakning och försämring av dessa (FAO 2013, s. 285).

Erfarenheter från landinvesteringar för kommersiellt jordbruk från olika delar av världen visar att påverkan på miljön kan minskas framförallt genom användandet av lämplig teknologi (maskiner, miljövänliga gödsel och bekämpningsmedel) och att noggrant övervaka hur dessa påverkar miljön, framförallt genom att de backas upp av effektiva miljölagar (World Bank 2009, s. 191). Bristande lagstiftning på miljösidan i utvecklingsländer leder dock ofta till att utvärderingar av potentiella miljöeffekter inte alltid genomförs i samband med

landinvesteringar, något som komplicerar arbetet med den ekologiska hållbarhetsaspekten (Ibid, ss. 11-12).

5 Moçambique

5.1 Landkontext

Moçambique ligger söder om Sahara på Afrikas östkust och gränsar till Sydafrika, Tanzania, Zimbabwe och Malawi (Clements & Fernandes 2012, s. 9). Moçambique räknas som ett av världens minst utvecklade länder och i Human Development Index år 2011 rankades det på plats 184 av 187 länder (UNDP 2011, s. 20). Moçambique har en befolkning på cirka 21,4 miljoner människor och fyra av fem försörjer sig genom jordbruk för självhushållning. Jordbrukssektorns dominans inom sysselsättning gör den till en viktig del i att kunna minska fattigdomen i Moçambique (Virtanen & Ehrenpreis 2007, s. 11). År 2011 beräknades jordbruket stå för 24 procent av BNP, detta trots att enbart 6 miljoner hektar (cirka 16 procent) av Moçambiques 36 miljoner potentiellt odlingsbara hektar jordbruksmark är uppodlade. Världsbanken har klassificerat Moçambique som ett land med hög andel land lämpad för jordbruk. Trots detta har Moçambique väldigt låg avkastning i sin livsmedelsproduktion (Deininger et al. 2010, s. 89). Regeringen i landet talar om en kommande grön revolution som skall minska fattigdomen på landsbygden, men 90 procent av Moçambiques bönder använder sig enbart av primitiva jordbrukshjälpmedel och har inte tillgång till modern teknik. Handelsgödsel och bekämpningsmedel är inte subventionerade (Cunguara & Hanlon 2010, ss. 10-14; Virtanen & Ehrenpreis 2007, s. 12). Avkastningen inom jordbruket i Moçambique har legat på en konstant låg nivå under det senaste decenniet. Den tillväxt som skett inom jordbruket kan främst förklaras genom en expansion av arealen brukat land snarare än en ökad effektivitet inom produktionen (Cabral, Shankland, Locke & Duran 2012, s. 17; Virtanen & Ehrenpreis 2007, s. 21). Jordbruket i Moçambique står för utmaningar i samband med en dåligt utvecklad infrastruktur, avsaknad av produktivitetshöjande medel för jordbruket samt otillräcklig teknologi för jordbruksutveckling (Aabø & Kring 2012, s. 17).

De sociala förhållandena i landet har under senare år förbättrats men över hälften av Moçambiques befolkning lever fortfarande i fattigdom och skillnaderna mellan stad och landsbygd är stora då den största andelen fattiga bor på landsbygden. För att minska fattigdomen vill regeringen modernisera jordbruket och öka dess produktivitet, framförallt genom att attrahera utländska investeringar (Utrikespolitiska institutet 2012). Utländska investeringar är också det som främst har hjälpt Moçambique att kraftigt öka sitt BNP under senare år (Aabø & Kring 2012, s. 19).

All infrastruktur i landet byggdes upp för koloniala syften med transportvägar från inland till hav och få resurser har lagts på inrikestransporter. Många länder i regionen utnyttjar fortfarande järnvägarna och hamnarna i Moçambique. Stora delar av väg och järnvägsnätet är i extremt dåligt skick men har de senaste åren rustats upp med hjälp av bistånd. Järnvägen i norr (Nacalakorridoren) är fortfarande i stort behov av upprustning. De norra delarna av landet har mycket bördig jord, men jordbruksproduktionen här begränsas av den bristande infrastrukturen vilket gör att möjligheterna till livsmedellexport söderut i landet försämras. Detta betyder att i de södra delarna av landet måste livsmedel importeras från andra länder (Utrikespolitiska institutet 2012).

5.2 Landägande i Moçambique

År 1995 lanserade Moçambiques regering en två år lång nationell debatt gällande landägande vilket troligen är den demokratiska process under 1990-talet som involverade flest deltagare. Genom samråd i hela landet, genom parlamentsdebatter samt medverkan av jordbruksorganisationer och media skapades 1997 års landlag (Hanlon 2011, s. 16). Den nya landlagen prisades från flera håll, bland annat av Världsbanken, för hur den skyddar jordbrukarnas rättigheter samtidigt som den på ett innovativt sätt behandlar kollektiva rättigheter till land genom lokalsamhällen. Land hör enligt lagen till staten och kan inte ägas privat men en individ eller grupp (lokalsamhälle) av jordbrukare kan erhålla rätten att använda och inbringa vinst från landområden för en period om 50 år, i Moçambique används akronymen DUAT (Direito de Uso e Aproveitamento da Terra) (Beekman & Veldwisch 2012, s. 180). Definitionen på ett lokalsamhälle enligt Moçambiques landlag är: *en grupp av familjer eller individer som lever i ett definierat område som är mindre än en ort och som vill bevaka sina gemensamma intressen genom att skydda sitt försörjningsområde* (uppodlat land, skog, platser av sociokulturell betydelse, betesmark, vattentäcker och expanderingsområden) (Hanlon 2011, s. 20).

I landlagen finns tre sätt angivna för hur rätt till land (DUAT) kan uppnås: 1) genom en officiell förfrågan till staten. 2) genom ockupation enligt sedvanerätt, vilket innebär att det traditionellt har odlats och skapats ett leverne på platsen. Detta land kan ärvas men inte säljas. 3) Om personen eller lokalsamhället ifråga har ockuperat marken i god tro får de behålla landet i minst tio år. Detta land kan ärvas men inte säljas (Ibid, s. 16). Beviljande av DUATs till utländska investerare beror på om det finns en affärsplan som beskriver investeringsstrategin och hur landet skall användas på ett produktivt sätt. En avgränsning av

investeringsområdet görs för att ta reda på vilka landområden som innehas av lokalsamhällen. Sedan kartläggs alla naturresurser i området och en plan utvecklas för den ekonomiska användningen av dessa. Om alla dessa faktorer godkänns ges en DUAT för en period på 50 år (Beekman & Veldwisch 2012, ss. 180-181).

Många områden i Moçambique kan när investerare konsulterar officiella kartdokument framstå som tomma trots att de används av ett lokalsamhälle. Detta beror på att bara en liten del av alla landrättigheterna för lokalsamhällen är formaliserade. Vilket till stor del beror på tidskrävande och långsamma processer för att få landrättigheter (DUAT). Detta är en möjlighet för investerare som då kan hävda att marken inte används produktivt och borde ges till någon som bättre kan nyttja den. En DUAT ges ut för en affärsplan för användandet av ett landområde och när en plan från en utländsk investerare ställs mot en plan från ett lokalsamhälle ses ofta investerarens plan som mer genomförbar och ekonomiskt fördelaktig. Dessa delar av lagen gör att utländska investerare har ett försprång framför lokalsamhällen när det gäller att få tillgång till land (Ibid).

5.3 Storskaliga landinvesteringar i Moçambique

Användning av land i Moçambique av utländska aktörer är inte ett nytt fenomen. Under portugisernas styre tilldelades utländska aktörer stora landområden i syfte att stimulera ekonomisk utveckling och öka produktionen inom jordbruket. Även efter självständigheten 1975 har utländska företag varit tillåtna att anhålla om landrättigheter från staten, som sedan självständigheten äger allt land i Moçambique (Fairbairn 2013, s. 336). Mellan 2004-2009 genomfördes 405 projekt fördelade på 2 670 000 hektar där 53 procent (av den totala arealen) nyttjades av inhemska investerare (Deininger et al. 2010, s. 34). I Moçambique har investerare främst varit intresserade av att investera i land för produktion av agrobränslen (Aabø & Kring 2012, s. 24). De sex största utländska investeringsländerna i Moçambique sedan år 2000 har varit Sydafrika, Australien, Portugal, Mauritius, Storbritannien och Irland (UNAC 2011, s. 18).

Sedan 1980 har staten i Moçambique uppmuntrat till utländska investeringar i land och efter år 2000 har dessa ökat betydligt. På grund av de landkonflikter som uppstått till följd av det höga trycket på landets resurser stoppade Moçambiques regering åren 2009-2011 alla storskaliga landinvesteringar och ställde in redan uppgjorda men ej genomförda affärer på

grund av bristande tillmötesgående från investerare. I oktober 2011 började regeringen åter arrendera ut mark i stor skala (Hanlon 2011, ss. 2-3).

Den nationella lagstiftningen i Moçambique föreskriver att investerare har ett visst ansvar gentemot lokalsamhällen som berörs av planerade projekt. Emellertid har flera investerare i Moçambique inte infriat löften som getts under konsultperioden vilket har lett till uppkomsten av ett flertal konflikter mellan lokalsamhällen och investerare. Investerare har gett olika löften till lokalbefolkningen, till exempel ökade arbetstillfällen, som skall genomföras när projektet ifråga börjar gå med vinst. I många fall har projekt funnits i ett område i flera år utan att löfterna infriats (Ambiental & UNAC 2011, s. 33).

5.4 Påverkan av landinvesteringar i Moçambique

5.4.1 Social och ekonomisk påverkan

Vid landinvesteringar i Moçambique har utlovade arbetstillfällen ofta blivit betydligt färre än väntat och lönen har varit otillräcklig i förhållande till förlusten av land för lokalbefolkningen. Vid överenskommelser om gränsdragning för investeringsområden har det visat sig att investerare inte är särskilt tillmötesgående och fler lokalsamhällen avskämmas från land de använt för jordbruk och bete (Deininger et al. 2010, s. 65). Ambiental & UNAC (2011, s. 25) skriver att i norra Moçambique har 48 procent av de som svarat på deras undersökningar uppgett att de har blivit erbjudna arbete efter att en landinvestering har skett och åtta procent menar att investeringen har medfört förbättringar för deras livssituation. Vid allmänna möten i lokalsamhällen i norra Moçambique bekräftar 29 procent av deltagarna att löfterna som getts av investerare har infriats. Endast 22 procent av de tillfrågade uppger dock att löfterna i form av värden för lokalsamhället som arbetstillfällen, nya borrhål för vatten och upprättande av skolor och sjukhus har uppfyllts. I Niassa provinsen i Moçambique genomförde en svensk investeringsfond, Chikweti Forests, en stor landinvestering på 140 000 hektar med ett löfte om att det skulle betyda 3 000 nya arbetstillfällen. År 2012 nyttjade Chikweti Forests 51 000 hektar och enbart 900 personer hade fått arbete och ett flertal av dessa var endast korttidskontrakt för säsongsarbete som sammanträffade med jordbrukssäsongen vilket ledde till att arbetarna var tvungna att försumma sina egna jordbruk under den viktigaste tiden på året. Arbetet på plantagen är högintensivt med långa dagar och arbetarna får en minimilön som ligger på 66 euro i månaden. Arbetarna får inga arbetsfördelar och det har varit ett flertal

konflikter angående uteblivna löner efter att arbetare har varit borta på grund av sjukdom (TNI 2013, s. 16).

Användandet av tidigare nämnda principer för konsultation av lokalbefolkningen, FPIC, betyder inte alltid att lokalsamhällets intressen tillgodoses. I Chuire-distriktet i norra Moçambique har ett bolag kallat Eco-Energia tagit land i anspråk för att börja med raffinering av sockerprodukter. Kompensation till den tvångsförflyttade lokalbefolkningen har betalats ut, dock har summan varit långt ifrån tillräcklig. Bolaget hävdar att FPIC har använts, dock menar lokalbefolkningen att de inte har fått tillräcklig information om vad de gett sig in på. Sockerindustrin i området har lett till nya arbetstillfällen, men dessa lämpar sig endast för unga, friska människor och ger inte utrymme för tid att sköta eventuella egna odlingslotter. I samma distrikt har ett tyskt gruvföretag spärrat av skogen för prospektering vilket stoppade lokalbefolkningens tillgång till vildväxande grödor, medicinalväxter och vilt. Detta utan konsultation eller förvarning (Healy 2013).

Tydliga landlagar och landrättigheter är inte heller någon garanti för att fattiga jordbrukare inte skall utsättas för tvångsförflyttning eller ofördelaktig inblandning i nyupprättad jordbruksverksamhet. Exempel på detta kan ses vid planeringen av projektet ProCana i Massingir i södra Moçambique år 2008. Här arrenderades 30 000 hektar mark av utländska företag för produktion av sockerrör i syfte att tillverka etanol, vilket ledde till tvångsförflyttningar av ett stort antal småbönder och pastoralister (Borras & Franco 2010, s. 508). ProCana lades dock senare ned och investerarna valde att överge projektet. Regeringen i Moçambique började söka efter nya investerare och en nystart av projektet kommer troligtvis att ske inom en snar framtid (Borras, Fig & Suárezs 2011, s. 232). I Moçambique har landlagen från 1997 förtydligat landrättighetsreglerna för den fattiga befolkningen på landsbygden, men exemplet ProCana har visat att Moçambiques landlag inte är en garanti för en rättvis upphandling av landinvesteringar (Borras & Franco 2010, s. 517).

Lokalbefolkning som förflyttas vid en landinvestering förlorar huvuddelen av sitt land som används för odling. Det har också påvisats att vid flertalet förflyttningar som har skett till områden skapade av investerare har dessa varit icke-produktiva för jordbruk (hade lägre fertilitet och avståndet till närmsta vattenkälla var längre vilket försvårade bevattningen). Utländska företag har bara arrenderat de allra mest fertila jordarna i områden med goda transportmöjligheter. Detta har resulterat i att lokalsamhällen i Moçambique har tvingats hitta

andra medel för sitt uppehälle. De nya bosättningsplatserna har legat långt ifrån centrum för handel, vilket har gjort det svårt för befolkningen att försörja sig på alternativa sätt och lett till en ökad utbredning av hunger (Aabø & Kring 2012, s. 18; Ambiental & UNAC 2011, s. 39).

Tillgång till rent vatten är en begränsande faktor för många lokalsamhällen i Moçambique. Vid stora landanspråk från investerare måste vissa lokalsamhällen ta sig mycket långt för att få tag på vatten på grund av beslagtagandet av resurser som sker i samband med landinvesteringar. Exempel på detta kan ses vid tidigare nämnda Niassa-provinsen där Chikwetii Forests stängde av lokalsamhällets vattentillgångar i samband med landinvesteringen (Ambiental & UNAC 2011, s. 25). Landinvestorer i Moçambique har på olika platser skadat naturresurser utan att ge någon form av kompensation. I flera fall missgynnade detta kvinnor speciellt då det i ofta gällde fällning av skog och närhet till vattenresurser. Hos lokalbefolkningen i dessa områden har kvinnorna ansvaret att samla in ved och vatten till hushållet och blev därför hårdast drabbade av landinvesteringarna (Deiningers et al. 2010, s. 65).

5.4.2 Ekologisk påverkan

I Moçambique är naturresurserna i stor utsträckning relativt orörda så risken att orsaka skada på dessa är stor. Skogar, savanner, mangroveträsk, sjöar, floder och djurliv förser lokalbefolkningen med försörjningsmöjligheter. De flesta av dessa naturtillgångar befinner sig i ett bra skick främst på grund av låg befolkningstäthet och utvecklingsgrad (World Bank 2009, s. 168).

I Moçambique har planerade projekt ofta inkluderat byggen av dammar och bevattningssystem vilket gett effekter som en minskad vattenföring och ett överuttag av vatten i områden där projekt implementeras. Detta trots att planerade grödor ofta inte kräver mycket vatten (till exempel sorghum). En minskad vattennivå kan ha en negativ påverkan på det biologiska livet i sjöar och floder och skada fiskpopulationer (Woodhouse & Ganho 2011, s. 9). En studie av Ambiental & UNAC (2011, s. 27) har visat att i norra Moçambique anser 65 procent av de tillfrågade i undersökningar att införda projekt ligger för nära vattenresurser viktiga för lokalbefolkningens egen vattenförsörjning som därmed kan komma att hotas.

Vid tidigare nämnda ProCana visade undersökningar att avverkning av skogen i området för upprättande av monokulturell odling av sockerrör skulle leda till kraftigt ökade

växthusgasutsläpp, något som kan associeras till alla fall av odling där stora skogsområden avverkats till förmån för odlade grödor. Vid odling av vissa typer av agrobränslen kan produktionen till och med innebära högre utsläpp av växthusgaser än vad en avsaknad av växtlighet hade gett (Borras, Fig & Suárez 2011, s. 231). För att kunna odla sockerrör vid ProCana krävdes mycket vatten och för att inte påverka lokalsamhällen nedströms hade det bara varit möjligt för investerarna att bevattna ungefär hälften av odlingen (Ibid, s. 223). Omlokaliseringen av människor planerades ske till land vars jordar var känsliga för påverkan från jordbruk vilket skulle leda till en ökad ekologisk påverkan i form av utbredd jorderosion och andra typer av markförstöring (Borras & Franco 2012, s. 53).

6 Fallstudie ProSavana

6.1 Inledning

ProSavana, även kallat *Triangular Cooperation for Agricultural Development of the Tropical Savannah in Mozambique* finansieras av Brasilien och Japan tillsammans med regeringen i Moçambique. Stödpartners och sponsorer för projektet består av de brasilianska aktörerna The Brazilian Cooperation Agency (ABC), Fundação Getulio Vargas (FGV) och Embrapa.

Japanska Japan International Cooperation Agency (JICA) är en av huvudaktörerna, som även spelade stor roll vid utvecklingen av storskaliga sojaodlingar i Cerrado-regionen i Brasilien.

Även The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) och Mozambique Ministry of Agriculture (MINAG) är involverade (FGV 2013). ProSavana innebär en

investering i storskaligt jordbruk på över 14 miljoner hektar land, även om den övergripande planen för projektet kommer att räkna in både små som stora familjejordbruk i produktionen.

Projektet började planeras redan år 2009 och är år 2013 i startgroparna att börja

implementeras (Classen 2013, s. 4, 13). Projektet består av tre faser där den första fasen

startade år 2011 med forskning och utveckling av jordbruksmetoder i området. Fas två

startade år 2012 med utformningen av en övergripande detaljplan för projektet. Fas tre

innebär starten av själva jordbruksproduktionen, vilket kommer att ske någon gång under år 2013 (Chichava, Duran, Cabral, Shankland, Buckley, Lixia & Yue 2013, s. 13).

Moçambiques regering kommer att stå för utarrendering av mark och brasilianska agrobusinessföretag med erfarenhet av liknande typ av odling i Brasilien kommer att upprätta jordbruksanläggningar och stå för nödvändig teknologi och odling av exportgrödor som soja, majs, bomull och sockerrör. Den tropiska savannen (enligt Köppens klassifikation) i området liknar till stor del områden där storskalig odling av soja bedrivs i Cerrado-regionen i Brasilien, även där med japansk finansiering. Japans roll kommer vara att investera i infrastruktur och hamnar för att underlätta exporten av odlade grödor, främst till Asien, Mellanöstern och till viss del europeiska länder. Japanska företagskonglomerat kommer även sköta själva exporten av varorna (GRAIN 2012). ProSavana sägs av investerare och Moçambiques regering vara en chans att stärka Moçambiques ekonomi internationellt, integrera Moçambiques jordbruksproduktion på den globala marknaden och bidra till ökad livsmedelssäkerhet (FGV 2013).

Då storskaliga landinvesteringar från utländska investerare inte är något nytt fenomen i Moçambique kan man med hjälp av erfarenheter från tidigare projekt samt exempel på storskaliga landinvesteringar från andra regioner dra slutsatser gällande utvecklingen och tänkbara effekter av implementeringen av ProSavana. Odlingen av soja i Cerrado-regionen, Brasilien ses som en förlaga till ProSavana i Moçambique och observerade konsekvenser i Brasilien kan komma att likna de effekter en intensiv jordbruksproduktion eventuellt kan få i Nacalakorridoren. Under de senaste två decennierna har Cerrado-området i Brasilien genomgått världens snabbaste jordbruksexpansion. Området var i stort sett obrukat fram till 1970-talet. Nu står det för mer än hälften av Brasiliens sojaproduktion vilket starkt bidragit till att Brasilien är världens näst största exportör av sojaböner, något som skedde med hjälp av inhemsk forskning och japansk finansiering (Deininger et al. 2010, s. 17). Brasiliens naturligt rika vattentillgångar tillsammans med jordförbättringsmetoder som kalkning, nya typer av tropiska sojaböner och välutvecklad jordbruksteknologi gjorde det möjligt för Brasilien att bli en av världens största exportörer av soja (Piauí 2010). Även i Nacalakorridoren kommer soja att vara en av huvudgrödorna (GRAIN 2012).

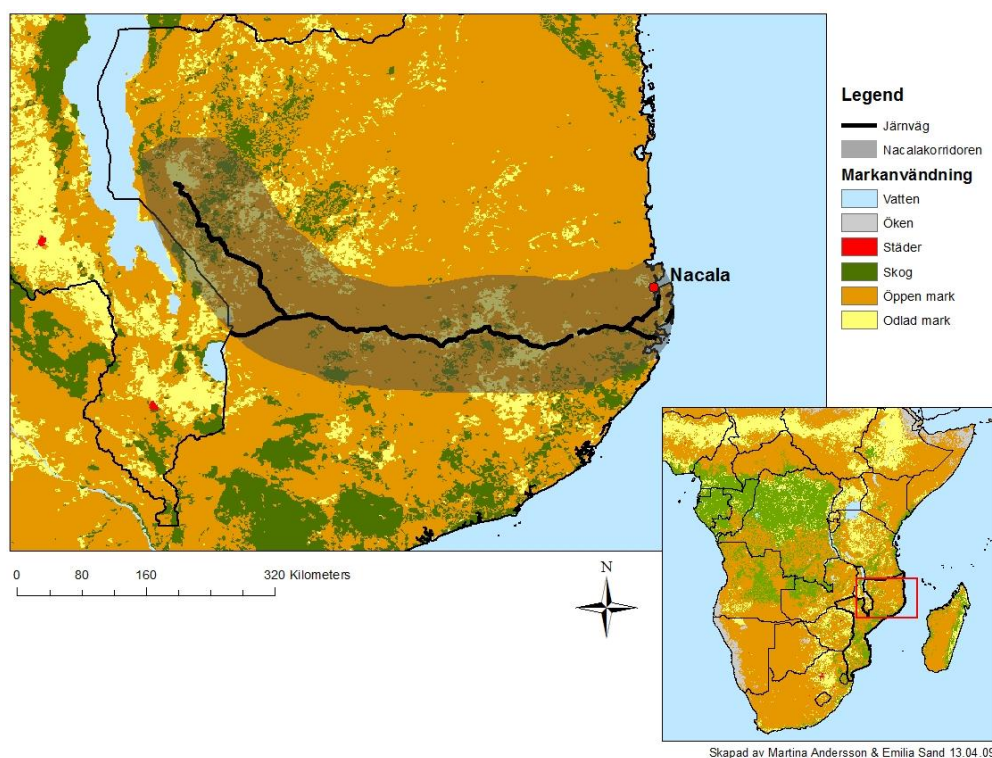
Generellt sett är regeringen i Moçambique positiva till projektet, då inflödet av privata investeringar, teknologi och en modernisering av jordbruket ses som en stor del i den önskvärda moderniseringen de vill se i regionen och inom jordbruket (Chichava et al. 2013, s. 15). I en intervju från 2010 uppgav jordbruksministern i Moçambique, Soares Nhaca, att om landet skulle kunna utveckla de 36 miljoner hektar potentiellt odlingsbart land som inte används skulle de kunna bistå stora delar av södra Afrika och övriga världen med livsmedel (Food crisis and the global land grab 2010). Det finns ett stort intresse hos ansvariga politiker att projektet genomförs och ansvariga framhåller att alla involverade parter i ProSavana kommer att gynnas. Det nämns dock ingenstans vad människorna som redan bor i området har att vinna på det hela (Classen 2013, s. 14). Andra som lovordat projektet är bland annat Microsofts grundare Bill Gates som under ett G20-möte i november 2011 beskrev ProSavana som ett gott exempel på ett innovativt partnerskap mellan utvecklingsländer. På ett administrativt möte i Busan, Sydkorea beskrev amerikanska statssekreteraren Hillary Clinton ProSavana som en förebild för triangulära samarbeten mellan i-länder, transitionsländer och utvecklingsländer (Hosono 2012, s. 44).

Enligt en analysrapport från Tokyo universitet gällande upphandlingen och diskursen kring ProSavana har projektet ända sedan starten totalt uteslutit lokalbefolkningen från

förhandlingarna och det har inte funnits något intresse för att ha möten med de berörda i investeringsområdet. Projektet ses endast som ett sätt för Japan och Brasilien att arbeta tillsammans för att få en större plats på den globala marknaden, och för att främja produktionen av eftertraktade handelsvaror (Classen 2013, ss. 2-3). Det ursprungliga namnet på projektet: *The Japan-Brazil Partnership Programme for Agricultural Development of the Tropical Savannah in Mozambique* visar tydligt att det mest är tänkt som ett samarbete mellan Japan och Brasilien (Ibid). I kritisk media har projektet beskrivits som Brasiliens neo-kolonisation av Afrika (Chichava et al. 2013, s. 12).

6.2 Nacalakorridoren/områdesbeskrivning

Nacalakorridoren i Nampulaprovinsen, området där ProSavana skall implementeras, utgår från hamnstaden Nacala på östkusten i Moçambique och sträcker sig inåt kontinenten längs med den gamla järnvägen (Figur 2) som förbinder Malawi med kusten (RDI 2006, ss. 2-3, 10). Nacalakorridoren sträcker sig över delar av provinserna Niassa, Nampula och Zambézia (Chichava et al. 2013, s. 12).

Figur 2 Karta över Nacalakorridoren i norra Moçambique (Diva-gis).

Hamnen i Nacala är den djupaste naturliga hamnen i östra Afrika vilket ger Moçambique stora möjligheter att konkurrera med andra hamnar i området (AFDB 2010, s. 5). I

Nacalakorridoren bor cirka 3,3 miljoner människor. Arbetslösheten är hög för de som inte är sysselsatta inom jordbruket och läskunnigheten ligger på en låg nivå (RDI 2006, ss. 2-3, 10). Jordarna i området är mycket bördiga och lämpar sig för odling av en mängd olika grödor, bland annat nötter, frukter, sockerrör och tobak (BAGC 2010). De gynnsamma odlingsförutsättningarna beror bland annat på det tropiska savannklimatet i området (Behrens 2013).

6.3 Påverkan i Cerrado-regionen

6.3.1 Social och ekonomisk påverkan

Enligt Världsbanken visar erfarenheter från Cerrado-regionen på generella positiva effekter för välfärden och minskning av fattigdom. Stora prisminskningar på stapelgrödor tack vare implementeringen av storskaligt intensivt jordbruk har lett till en ökning av realinkomsten för de fattiga i området genom att lokalbefolkningens utgifter för livsmedel har sänkts (World Bank 2009, ss. 138-139). Utvecklingen av jordbruket ledde till ett stort handelsöverskott i Brasilien motsvarande ca 40 miljarder dollar/år under början av 2000-talet. Detta hade en mycket positiv påverkan på landets ekonomi, och ledde till att man hade möjlighet att undvika effekterna av lågkonjunkturen som drabbade många länder under denna period. Jordbruksexpansionen ledde också till en kraftig ökning av de generella inkomsterna i regionen (Ibid)

I Cerrado-regionen har ett flertal positiva effekter observerats i samband med jordbruksinvesteringarna. Bland annat har ökad läskunnighet, minskad barnadödlighet och minskning av slumområdets utbredning observerats. Dessa positiva sociala effekter måste dock ställas mot det faktum att ett okänt antal småbönder och människor bland urbefolkningen blev av med sitt land och sina försörjningsmöjligheter på grund av jordbruksexpansionen (Ibid). Röster från jordbrukare i Cerrado-regionen har uttryckt att man i stort sett har behandlats som slavar på plantagen med mycket låga löner och att fattigdomen i området har blivit än mer utbredd. År 1992 bildade jordbrukare i regionen en förening kallad The Cerrado network för att protestera och föra en dialog med japanska JICA, men de har blivit ignorerade (Classen 2013, ss. 27-28).

6.3.2 Ekologisk påverkan

Historien kring den jordbruksexpansion som genomfördes i Cerrado är trots de stora ekonomiska vinsterna fylld av dispyter över naturresurser och olika sociala och ekologiska problem (Cabral et al. 2012, s. 18). När projektet i Cerrado-regionen genomfördes minskade biodiversiteten samtidigt som jorden påverkades negativt framförallt genom rotationen mellan sojabönor och majs som förstärker utarmningen av jorden genom yterosion och jordkompaktion. Den ytmässiga utbredningen av odlingsmark krävde här en stor avverkning av värdefull regnskog, levnadsmiljö för många arter (World Bank 2009, s. 164). Utvecklingen av miljövärdande ansatser inom jordbruket (till exempel ingen plöjning) har varit en betydande faktor i Cerrado när det gäller att minska påverkan på markkvalitén och minska ytavrinningen.

6.4 Förväntad påverkan i Nacalakorridoren

6.4.1 Social och ekonomisk påverkan

Enligt Världsbanken löper framtida storskaliga investeringar i Moçambique stor risk att leda till konflikter om land och tvångsförflyttning av människor liknande det som hände i Cerrado efter 1970-talet (World bank, s. 153). Världsbanken skriver att lönerna vid tidigare storskaliga landinvesteringar i Moçambique inte varit en tillräcklig ersättning för förlusten av land för uppehälle (Deininger et al. 2010, s. 65). Vid investeringar i produktion av sojabönor, som kommer att vara en av huvudgrödorna vid jordbruksverksamheten i Nacalakorridoren har forskning visat att det i snitt skapas 18 arbetstillfällen per 1 000 hektar arrenderat land (Ibid, s. 39).

Civilsamhället i Moçambique är inte positiva till ProSavana och medlemmar från jordbruks- och miljöorganisationer i landet har i intervjuer uttryckt oro över väntade negativa effekter av en implementering av ProSavana. Classen (2013, s. 18) nämner här miljöproblem, tvångsförflyttningar och minskad självständighet för regionens befolkning som de främsta väntade problemen. Representanter från UNAC5 i Moçambique har vid ett möte i oktober 2012 dömt ut ProSavana och konstaterat att ingen hänsyn har tagits till lokalbefolkningens livssituation och försörjningsmöjligheter vid upphandlingen av projektet. De vill inte se en etablering av brasilianska jordbruksföretag i området och väntar sig endast negativa följder av projektet. De varnar också för framtida problem som landlösa lokalsamhällen, stora

---

⁵ Den nationella bondeorganisationen i Moçambique

oroligheter och protester, samt en minskning av antalet försörjningsmöjligheter (UNAC 2012). Även olika japanska grupper och organisationer har tagit starkt avstånd från projektet (Chichava et al. 2013, s. 22).

JICA uttalar sig angående eventuella tvångsförflyttningar av befolkningen att det inte är något som planeras, men att landet tillhör staten och det finns möjligheter till landanvändning av utländska investerare i framtiden baserade på landlagen i Moçambique. Även de brasilianska företagen inblandade i projektet avfärdar frågan med att de ännu inte vet hur det kommer att bli. Härmed görs det möjligt för olika tolkningar kring hur lokalbefolkningen kommer att behandlas i ärendet (Classen 2013, s. 19). I målen för ProSavana kan det tydligt utläsas att det är jordbruksutveckling och inte landsbygdsutveckling som eftersträvas. De lokala böndernas uppehåll och deras roll i områdets jordbruksutveckling utelämnas helt (Ibid, s. 23)

6.4.2 Ekologisk påverkan

Nacalakorridoren är ett savannområde som till stora delar är täckt av skog och buskar. Trots detta har inte en enda gång i upphandlingen kring projektet ordet "skog" nämnts. Man har istället bara refererat till området som "savann" eller öppet, oanvänt land. I närliggande provinser har privata företag redan huggit ned stora arealer skog vilket har lett till konflikter kring land, vattentillgångar och skogsanvändning. Avverkning av skog leder inte bara till konflikter utan hotar även biodiversiteten och ekosystemen i dessa områden (Classen 2013, s. 22).

Införandet av projekt i savannområden (som ProSavana) i Afrika liknande det som genomfördes i Cerrado anses vara lovande och kunna utvecklas på samma sätt. Där det i områden med låg befolkningstäthet finns tillräckligt med land bör högsta prioritet vara att det sker en omvandling av områden till ekologiska reservat där det finns möjlighet att bevara en hög grad av biodiversitet för att kunna genomföra hållbara landinvesteringar (World Bank 2009, s. 191). Representanter från UNAC har i ett offentligt uttalande varnat för potentiella effekter som förorening av vattendrag på grund av användning av kemiska bekämpningsmedel och annan miljöförstöring vid en fullständig implementering av ProSavana (UNAC 2012)

7 Analys

7.1 Inledning

Dagens ökning av storskaliga landinvesteringar av utländska aktörer i utvecklingsländer kan ses som en form av nykolonialism. Rikare länder använder tillgängligt kapital för att göra anspråk på land i fattigare länder där svaga etiska lagar och regelverk inte utgör något stort hinder för implementering av storskaliga verksamheter. Interaktionen mellan investerare och investeringsländer bygger på behovet av resurser (land) hos investerarna och tillgången till dessa i investeringsländer. Brasilien och Japan har genom sina erfarenheter från Cerrado-regionen specialiserat sig på effektiv storskalig jordbruksproduktion vilket skapar en rumslig interaktion där de har ett ekonomiskt övertag gentemot Moçambique och kan använda detta för att utnyttja landets resurser. Det är inte svårt att se varför regeringen i Moçambique vill locka till sig utländskt kapital med den låga produktivitet som associeras med jordbruk för självhushållning som är den vanligaste typen av odling i landet.

7.2 Social och ekonomisk påverkan

I Moçambique utgår man från en blandning av ett kommunitaristiskt och ett individualistiskt synsätt på landäggande. Staten är officiell ägare till allt land medan individer och lokalsamhällen endast kan erhålla besittningsrättigheter. Detta ger regeringen den slutgiltiga rätten att arrendera ut mark, även om den är bebodd. DUAT ges ut för en affärsplan för användningen av det aktuella landområdet och när en plan från en utländsk investerare ställs mot en plan från ett lokalsamhälle ses ofta investerarens plan som mer genomförbar och ekonomiskt fördelaktig. Förutsättningarna för att genomföra ProSavana i Moçambique ger alltså lokalbefolkningen en svag ställning. Enligt jordbruksorganisationer i landet har inte lokalbefolkningen konsulterats över huvud taget i planeringsprocessen för ProSavana. Enligt Elliot (1994, s. 75) är en förutsättning för en hållbar utveckling på landsbygden att befolkningens behov prioriteras högst, något som inte har skett vid upphandlingen av ProSavana. Ett av grundproblemen för en hållbar utveckling på landsbygden är just lokalbefolkningens förlust av kontroll över olika resurser, speciellt land. Detta minskar befolkningens möjlighet att maximera sitt nyttjande av resurser och placera relaterade aktiviteter nära dessa enligt närhetsprincipen. Storskaliga landinvesteringar från utländska företag går alltså rakt emot en hållbar landsbygdsutveckling då kontrollen över land fråntas lokalbefolkningen och istället faller i händerna på investerare med egna ekonomiska intressen.

En del av investeringskapitalet vid storskaliga landinvesteringar används till uppbyggnad och upprustning av infrastruktur som i utvecklingsländer ofta är undermålig. Då järnvägen i Nacalakorridoren är i dåligt skick skulle utländskt kapital kunna bidra till en ökad tillgänglighet och möjliggör kontakt och interaktion med andra områden vilket underlättar för export. En upprustning av infrastrukturen skulle kunna innebära att handel med livsmedel inom landet skulle kunna ske i större utsträckning än idag, då de södra delarna av landet endast har möjlighet att importera livsmedel från andra länder. Transport via järnväg är även ett mer miljövänligt och hållbart alternativ än lastbilstransporter, som är den vanligaste formen av godstransport på den afrikanska kontinenten (Pedersen 2001, ss. 94-95).

Flera exempel i litteraturen visar på en osäker tillvaro för lokalbefolkningen vid införsel av utländska kommersiella jordbruksanläggningar. En mycket vanlig följd av storskaliga landinvesteringar är tvångsförflyttningar av befolkningen och därmed en förlust av försörjningsmöjligheter. Nacalakorridoren hyser en befolkning på dryga 3 miljoner människor varav många med stor sannolikhet kommer att utsättas för omlokalisering. JICAs uttalande att tvångsförflyttningar inte är något som planeras, men att landet tillhör staten, gör klart att en omlokalisering av lokalbefolkningen i samband med implementeringen av ProSavana inte är otänkbar. Någon diskussion gällande kompensation till befolkningen i detta läge har inte förts.

Även om den omedelbara förlusten av fysiska resurser slår hårt mot lokalbefolkningen behöver investerare och regeringar också ta hänsyn till de kulturella värden platser tillskrivs. Lokalsamhällets värderingar, tro och uppfattningar måste ges större vikt tillsammans med andra faktorer som påverkar hur en plats uppfattas och används. Eftersom konsultationerna med lokalbefolkningen vid planeringen av ProSavana ej varit tillräckliga kan dessa värden inte ha givits tillräckligt med utrymme i beslutsprocessen.

Införandet av intensivt kommersiellt jordbruk med inriktning mot exportgrödor i Nacalakorridoren kan leda till en minskad livsmedelssäkerhet för befolkningen i området på grund av ett skifte från odling av matgrödor till exportgrödor. Detta kan få stora konsekvenser då en stor del av befolkningen endast odlar för självhushållning. Ansvariga för ProSavana hävdar att projektet kommer att leda till en ökad livsmedelssäkerhet. Frågan är om här syftas på livsmedelssäkerhet för befolkningen i området eller om det endast är investeringsländernas intressen som tas i beaktande. Den extremt låga produktiviteten inom landets jordbrukssektor

ger en förklaring till regeringens stora intresse för utländska investeringar, även om detta inte rättfärdigar de negativa konsekvenser som sådana investeringar kan leda till.

Hos befolkningen i Nacalakorridoren är läskunnigheten låg och arbetsmarknaden för de som inte är sysselsatta inom jordbruket är mycket dålig. Detta leder till att det inte finns stora möjligheter till andra former av sysselsättning för de människor vars uppehälle påverkas av landanspråk från utländska investerare. Den låga läskunnigheten i landet väcker också frågor om hur ett modernt intensivt jordbruk skall kunna bedrivas utan utbildad personal med lokalkännedom. I planen för ProSavanas genomförande kan utläsas att man planerar att integrera både små och stora familj jordbruk i produktionen. Vad detta innebär i praktiken kan man spekulera i. Exempel från ananasodlingar i Filippinerna visar att denna integrering kan innebära att boende på arrenderad mark som redan inhyser jordbruksverksamhet kan tvingas bli anställda på sin före detta jordbruksmark med låga löner som resultat.

7.3 Ekologisk påverkan

Ur ett landanvändningsperspektiv är den globala ökningen av efterfrågan på köttprodukter och agrobränsle ett hot mot den hållbara utvecklingen i utvecklingsländer. Detta kan relateras till de negativa konsekvenser som sker i samband med landinvesteringar i syfte att odla monokulturer av bland annat soja och agrobränslen. För att uppnå en hållbar utveckling i utvecklingsländer krävs ett långsiktigt synsätt på användningen av naturresurser. Vid tidigare exempel på storskaliga landinvesteringar har detta synsätt ofta saknats helt, och kortsiktiga ekonomiska vinster har prioriterats före en ekologiskt hållbar produktion. Cerrado-regionen i Brasilien ses ofta som ett exempel på en lyckad omvandling av land till intensiv jordbruksproduktion.

En implementering av ProSavana kommer oundvikligen att förändra miljön och de ekologiska förutsättningarna i området. Då liknande typ av odling har införts i Cerrado-regionen och i andra länder och regioner har en mängd negativa ekologiska effekter observerats. Skog kommer behöva avverkas till förmån för monokulturell odling, vilket påverkar biodiversiteten och ekosystemens sammansättning negativt. Då monokulturell odling även löper större risk att bli angripen av sjukdomar kan avkastningen kraftigt minska om oförutsedda händelser inträffar. Användning av bekämpningsmedel har potential att förorena jordar och dricksvatten och ha negativa effekter på människors hälsa. En fruktan för dessa tänkbara effekter har också uttryckts av jordbruksorganisationer i området. I vissa situationer kan ett intensivt odlingsätt

vara att föredra då motsvarande andel land som krävs för en mer traditionell typ av odling tar mycket större arealer i anspråk. I Nacalakorridoren planeras dock för jordbruksverksamhet på ett så stort område att en mycket liten del av det naturliga landskapet kommer att lämnas orört.

7.4 Sammanfattning

En generell ökning av välfärden nämns ofta som en positiv effekt av jordbruksverksamheten i Cerrado, men störst hänsyn tas här till de ekonomiska aspekterna. Direkt påverkan på lokalbefolkningens försörjningsmöjligheter och de lokala ekosystemen lämnas utanför diskussionen. Vid ett överförande av det så kallade succékonceptet i Cerrado-regionen till Nacalakorridoren i Moçambique måste man väga in hur olika förutsättningar dessa områden har och vilka negativa sociala och ekologiska effekter en sådan operation kan få. Framtiden kommer att utvisa vilka konsekvenser ProSavana kommer att få och en utvärdering av projektets direkta effekter på den hållbara utvecklingens tre pelare efter implementering välkomnas av författarna till denna uppsats.

8 Slutsatser

Landlagarna i Moçambique där staten är ägare av allt land i kombination med planeringen av ProSavana där lokalbefolkningen uteslutits ur förhandlingsprocessen kommer att påverka lokala bönders försörjningsmöjligheter genom tvångsförflyttningar. Möjligheterna att skifta sysselsättning från jordbruk till andra verksamheter är dåliga på grund av en låg utbildningsnivå och att de flesta ägnar sig åt jordbruk för självförsörjning. I den mån arbete erbjuds inom den nya jordbruksverksamheten är möjliga konsekvenser låga löner och dåligt hälsoskydd. Lokala naturresurser kan komma att utarmas vilket ytterligare försvårar försörjningssituationen för de boende i området. Storskaliga landinvesteringar kan leda till minskad livsmedelssäkerhet i Nacalakorridoren. Detta främst genom att människor förlorar sin möjlighet till självhushåll när utländska företag arrenderar mark i syfte att upprätta odling av exportgrödor. Odlingen av traditionella livsmedelsgrödor kommer att minska vilket leder till en negativ påverkan på lokalbefolkningens livsmedelssäkerhet då de kan ha svårt att hitta alternativa försörjningsmöjligheter.

Undersökningar har visat att lönen som ges vid arbete vid storskaliga landinvesteringar i Moçambique inte är tillräcklig för att ersätta förlusten av land för upphället. Den sociala hållbarheten i området kan komma att hotas av tvångsförflyttningar och dess konsekvenser. De ekonomiska vinster som jordbruksinvesteringar bidrar till kommer främst att tillfalla de utländska företagen. En investering i infrastruktur som följd av projektet kan öka möjligheterna till export och generellt förbättra förbindelserna inom landet och ge ökad tillgång till marknader. Detta kan leda till en ökad ekonomisk utveckling och en ökning av hållbara transportmöjligheter. Införande av intensivt odlade monokulturer kan ha en negativ påverkan på lokala ekosystem och leda till en minskad biodiversitet och en försämring av den ekologiska hållbarheten, bland annat genom skogsfällning och föroreningar av vattendrag.

Undersökningen visar att det är tvivelaktigt om en hållbar utveckling kommer att kunna nås i området vid ett införande av ProSavana så som det är planerat idag.

Källförteckning

- Aabø, E. & Kring, T. (2012). *The Political Economy of large-scale agricultural land acquisitions: Implications for food security and livelihoods/employment creation in rural Mozambique*. United Nations development programme, Regional Bureau for Africa. WP 2012-004. January 2012.
- AFDB, African Development Bank. (2010). *Project: Multinational: Nacala road corridor – Phase II. Project appraisal report*.
- Ambiental, J. & União Nacional de Camponeses, UNAC. (2011). *Lords of the land – preliminary analysis of the phenomenon of landgrabbing in Mozambique*. Maputo, Mozambique.
- Andersson, A., Contreras, F. & Elisabet Strand, E. (2012). Biobränsle hotar rätten till mat. *Svenska Dagbladet Opinion*, 17 April.
- Anseeuw, W., Boche, M., Breu, T., Giger, M., Lay, J., Messerli, P. & Nolte, K. (2012). *Transnational Land Deals for Agriculture in the Global South. Analytical Report Based on the Land Matrix Database*. CDE/CIRAD/GIGA, 2013. Bern/Montpellier/Hamburg.
- Atwood, D. A. (1990) Land Registration in Africa: The Impact on Agricultural Production. *World Development*, Vol. 18, No. 5, pp. 659-671.
- BAGC, Beira Agricultural Growth Corridor. (2010). *Beira Agricultural Growth Corridor Delivering the Potential - Annex F - Nacala Development Corridor*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://beiracorridor.com/documents/Annex%20F.pdf> [2013-03-28]
- Beekman, W. & Veldwisch G. J. (2012). The evolution of the land struggle for smallholder irrigated rice production in Nante, Mozambique. *Physics and Chemistry of the Earth*, 50-52 (2012) 179-184.
- Behrens, S. (2013). *Nationalencyklopedin - Mozambique*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ne.se/mocambique> [2013-03-28]
- Benjaminsen, T. A., Holden, S., Lund, C. & Sjaastad, E. (2008). Formalisation of land rights: Some empirical evidence from Mali, Niger and South Africa. *Land Use Policy* 26 28–35.
- Bloom, N., Schweiger, H. & Van Reenen, J. (2011). *The land that lean manufacturing forgot? Management practices in transition countries*. Working paper 17231. National Bureau of Economic Research. Cambridge.
- Borras Jr, S. M. & Franco, J. C. (2010). *World Bank Proposal - From Threat to Opportunity? Problems with the Idea of a "Code of Conduct" for Land- Grabbing*. Yale Human Rights & Development L.J.
- Borras Jr, S. M., Hall, R., Scoones, I., White, B. & Wolford, W. (2011). Towards a better understanding of global land grabbing: an editorial introduction. *The Journal of Peasant Studies*, 38:2, 209-216.
- Borras Jr, S. M., Fig, D. & Suárez, S. M. (2011). The politics of agrofuels and mega-land and water deals: insights from the ProCana case, Mozambique. *Review of African Political Economy*, 38:128, 215-234.

- Borras Jr, S. M. & Franco, J. C. (2012). Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis. *Journal of Agrarian Change*, 12: 34–59.
- Cabral, L., Shankland, A., Locke, A. & Duran, J. (2012). Mozambique's agriculture and Brazil's cerrado 'model': Miracle or mirage?. *GREAT Insights*, Volume 1, Issue 10. December 2012.
- Chichava, S., Duran, J., Cabral, L., Shankland, A., Buckley, L., Lixia, T. & Yue, Z. (2013) *Chinese and Brazilian Cooperation with African Agriculture: The Case of Mozambique*. Future Agricultures Consortium. CBAA Working Paper 49.
- Classen, S. F. (2013). *Analysis of the Discourse and Background of the ProSAVANA Programme in Mozambique – focusing on Japan's role*. Tokyo University of foreign studies.
- Clements, E. A. & Fernandes, B. M. (2012). Land Grabbing, Agribusiness and the Peasantry in Brazil and Mozambique. *International Conference on Global Land Grabbing II* October 17-19, 2012. Land Deals Politics Initiative (LDPI).
- Corell, E. & Söderberg, H. (2007). *Från miljöpolitik till hållbar utveckling – en introduktion*. Liber AB Malmö.
- Cotula, L., Vermeulen, S., Leonard, R. & Keeley, J. (2009). *Land grab or development opportunity? -Agricultural investment and international land deals in Africa*. IIED/FAO/IFAD, London/Rome. ISBN: 978-1-84369-741-1.
- Cunguara, B. & Hanlon, J. (2010). *Poverty is not being reduced in Mozambique*. Working Paper no. 74. Crisis States Working Papers Series No.2. Crisis States Research Centre, DESTIN, LSE. London.
- Deininger, K., Byerlee, D., Lindsay, J., Norton, A., Selod, H. & Stickler, M. (2010). *Rising global interest in farmland: can it yield sustainable and equitable benefits?*. Washington D.C.: World Bank Publications. doi:10.1596/978-0-8213-8591- 3.
- De Schutter, O. (2011). How not to think of land-grabbing: three critiques of large-scale investments in farmland. *The Journal of Peasant Studies*, 38:2. 249-279.
- Diva-gis. Kartdata. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.diva-gis.org/gdata> [2013-04-09]
- Elliott, J. A. (1994). *An introduction to sustainable development : The developing world*. Routledge. London.
- Elliott, J. A. (2006). *An Introduction to Sustainable Development*. 3rd edition Routledge. Abingdon.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan -Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 4. Uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Farah, J. (1994). *Pesticide Policies in Developing Countries -Do They Encourage Excessive Use?* World Bank discussion papers; 238.
- Fairbairn, M. (2013). Indirect Dispossession: Domestic Power Imbalances and Foreign Access to Land in Mozambique. *Development and Change*, 44: 335–356. doi: 10.1111/dech.12013.
- FAO, Food and Agriculture Organization. (2001). *The state of food insecurity in the world*. Rome: FAO, 2001.

- FAO, Food and Agriculture Organization. (2013). *Trends and impacts of foreign investment in developing country agriculture*. Trade and markets division. Rome: FAO, 2013.
- FGV, Fundação Getulio Vargas. (2013). *FGV Projectos and Gvagro launch the Nacala fund in Brasilia*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://fgvnoticias.fgv.br/en/node/3065> [2013-03-28]
- FIAN International, FoodFirst Information and Action Network. (2010). *Land grabbing in Kenya and Mozambique. A report on two research missions – and a human rights analysis of land grabbing*.
- Flyvbjerg, B. (2003). Fem missförstånd om fallstudieforskning. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2003/04. årg. 106 nr. 3 s. 185-206.
- Food crisis and the global land grab. (2010). JICA development model to encourage increased agricultural production in Africa. 17 mars. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://farmlandgrab.org/11756> [2013-04-18]
- GRAIN. (2008). *SEIZED! The 2008 land grab for food and financial security*.
- GRAIN. (2012). Interview with GRAIN on the ProSavana Project [Podcast] 14 december. <http://www.grain.org/article/entries/4633-interview-with-grain-on-the-prosavana-project> [2013-03-26]
- GRAIN. (2013). Banner på hemsida. [Elektronisk]. Tillgänglig: www.grain.org [2013-04-03]
- Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Hanlon, J. (2011). *Understanding Land investment deals in Africa. Country report: Mozambique*. The Oakland Institute.
- Havrylyshyn, O. & Wolf, T. (1999). Determinants of growth in transition countries. *Finance and development, International monetary fund*. Volume 36 number 2 June 1999. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/havrylys.htm> [2013-04-09]
- Healy, H. (2013). The smallholders' last stand. *New Internationalist* May 2013 issue 462.
- Holden, J. & Pagel, M. (2013). *Transnational land acquisitions -What are the drivers, levels, and destinations, of recent transnational land acquisitions?.* Nathan Associates LTD.
- Hosono, A. (2012). *South-South/Triangular Cooperation and Capacity Development*. I Kato, H. *Scaling Up South-South and Triangular Cooperation*. JICA Research Institute.
- Knox, P. L. & Marston, S. A. (2013). *Human Geography. Places and regions in a global context*. Sixth edition. Pearsons.
- Kombe, W, J. & Kreibich, V. (2000). Reconciling informal and formal land management: an agenda for improving tenure security and urban governance in poor countries. *Habitat International* 24 231-240.
- Matondi, P. B., Havnevik, K. & Beyene, A. (2011). *Biofuel, land grabbing and food security in Africa*. Nordic Africa Institute. Zed Books. New York.
- NAPE & Friends of the Earth Uganda, National Association of Professional Environmentalists. (2012). *Land, life and justice. How land grabbing in Uganda is affecting the environment, livelihoods and food sovereignty of communities*. Friends of the Earth International. Kampala: Uganda.

- Naturvårdsverket. (2006). *Ekologiska effekter av GMO - En kunskapssammanställning med fokus på genspridning från raps, skogsträd och fisk*. Rapport 5597 september 2006. ISSN 0282-7298.
- Nhantumbo, I. & Salomão, A. (2010). *Biofuels, land access and rural livelihoods in Mozambique*. IIED. London. ISBN: 978-1-84369-744-2.
- Obeng-Odoom, F. (2012). Land reforms in Africa: Theory, practice, and outcome. *Habitat International* 36 161-170.
- Oxfam, Oxford Committee for Famine Relief. (2011). *The growing scandal surrounding the new wave of investments in land*.
- Pedersen, P. O. (2001). *Freight transport under globalisation and its impact on Africa*. Journal of transport geography 9. 85-99.
- Piauí, C. (2010). The miracle of the cerrado Brazil has revolutionised its own farms- Can it do the same for others? *The Economist*, 26 Augusti.
- RDI, Regional Development Initiatives. (2006). *SDIs – Creating new wealth in southern Africa - Nacala development corridor*.
- Richards, M. (2013). *Social and Environmental Impacts of Agricultural Large-Scale Land Acquisitions in Africa—With a Focus on West and Central Africa*. Washington, DC : The Rights and Resources Initiative.
- Robertson, B. & Pinstrup-Andersen, P. (2010). Global land acquisition: neo-colonialism or development opportunity? *Food Sec.* 2010 2 271–283.
- Rogers, P. P., Jalal, K. F. & Boyd, J. A. (2008). *An introduction to sustainable development*. Earthscan. London.
- Shepard, D. & Anuradha, M. (2009) *The Great Land Grab Rush for World's Farmland Threatens Food Security for the Poor*. The Oakland Institute.
- Tamarang, P. (2005). *An overview of the principle of free, Prior and Informed Consent and Indigenous Peoples in International and Domestic Law and Practices*. Workshop on free, prior and informed consent, New York 17-19 Januari 2005. United Nations department of economic and social affairs.
- Thurén, T. (2005). *Källkritik*. 2. uppl. Liber AB Stockholm.
- TNI, Transnational Institute. (2013). *The global land grab*. Agrarian Justice Programme. February 2013. Revised edition. First edition published in October 2012.
- Toulmin, C. (2008) Securing land and property rights in sub-Saharan Africa: The role of local institutions. *Land Use Policy* 26 10–19.
- Trostle, R. (2008). *Global Agricultural supply and demand: Factors contributing to the recent increase in food commodity prices*. WRS-0801. Economic research service. United States department of agriculture USDA.
- UNAC, União Nacional de Camponese. (2012). *Land Grabbing for Agribusiness in Mozambique: UNAC statement on the ProSavana Programme*. Publicerad 25 oktober 2012. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://viacampesina.org/en/index.php/main-issues-mainmenu-27/agrarian-reform-mainmenu-36/1321-land-grabbing-for-agribusiness-on-mozambique-unac-statement-on-the-prosavana-programme> [2013-04-17]

- UNDP, United Nations Development Programme, (2011). *Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All*. New York: Palgrave Macmillan.
- Utrikespolitiska Institutet. (2012). *Landguiden - Mozambique*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.landguiden.se/Lander/Afrika/Moambique> [2013-03-27]
- Vermeulen, S. & Cotula, L. (2010). Over the heads of local people: consultation, consent, and recompense in large-scale land deals for biofuels projects in Africa. *The Journal of Peasant Studies*, 37:4, 899-916.
- Virtanen, R. & Ehrenpreis, D. (2007). *Country study – Growth, poverty and inequality in Mozambique*. International Poverty Centre nr. 10 September, 2007. IPC no. 10.
- Woodhouse, P. & Ganho, A. S. (2011). *Is Water the Hidden Agenda of Agricultural Land Acquisition in sub-Saharan Africa?*. Land Deals Politics Initiative (LDPI).
- World Bank. (2009). *Awakening Africa's sleeping giant -Prospects for commercial agriculture in the guinea savannah zone and beyond. Directions in development-Agriculture and rural development*.
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. United Nations.

Muntliga källor

- Hermele, Kenneth. Ph D Human ecology, Föreläsning ”The race for land”, Emmaus Linnégatan Göteborg 12 mars 2013.
- Karlsson, Jesper. Trade and markets division FAO, Land Rights Research Initiative (LARRI) seminar, Handelshögskolan Göteborg 13 mars 2013.